

6

със ски
от ком
до Емине

МЕСТО ПООТДЕЛНО—БЛАГОДАРЯ
ОТ ВСЕ СЪРЦЕ „НА КСИЧКИТЕ МИ
ДРУГАРИ ОТ ПЪРВИЯ ЗИМЕН ПО-
ХОД ОТ ВРЪХ КОМ ДО НОС ЕМИНЕ
ЗА ТЕЗИ ЧУДНИ ДНИ И ЧАСОВЕ.

Авторът

Редактор Бенджамин Хане
Художествен редактор Димитър Димчев
Технически редактор Никола Нанков
Корица Пенчо Чалъков
Коректор Вера Петрова

* * *

Дадена за набор на 19. IX. 1961 г. Подписана за печат на 23. XI. 1961 г.

Печатни коли: 4,75 Издателски коли: 2,80

Формат: 210 x 297 Тираж: 4975

Издат. № 1710 Дат. група II-8

Цена 1,10 лв. по ценоразпис от 1962 г.

Цена 0,11 лв 1962 г.

* * *

Държавно издателство „Медицина и физика и култура“, пл. Славейков 11

Държавна печатница „Професия“ София

СЪВСЕМ МАЛКО ИСТОРИЯ

Кога и кой за първи път е подхвърлил тази идея — да се премине Балканът от единия до другия му край — това не се знае. Но знайно е, че то е отдавнашна мечта на мнозина, които обичат планината, Родината. Та това значи да хвърлиш взор едва ли не върху цялата татковина, това значи да се докоснеш до най-важните исторически събития от далечното минало до наши дни. Първият, поел тази трудна пътека, бе нашият изтъкнат туристически деятел Павел Делирадев през 1933 година. На него са били необходими около 30 дни, за да се придвижи все по билото от връх Ком до нос Емине. Цели двадесет години неговият подвиг тънеше в забвение, въпреки че той написа интересна книга след тази си експедиция.

В чест на двадесетгодишнината от първото преминаване на този маршрут през 1953 г Републиканска секция по туризъм при бившия ВКФС организира първия летен масов преход от единия до другия край на планината. В този поход взеха участие 34 туристи, водени от М. Кожухаров, Н. Миронски и Ив. Райков. На следната година по тяхната диря преминаха и 6 ентузиасти от завод „К. Ворошилов“ — София под ръководството на Ив. Костов. През зимата на 1955 г. 36 армейци под водачеството на Д. Гогов и Ен. Петков преми-

паха да преминат билото на Балкана със ски. След много изпитания, като преодоляха най-трудната част на планината, те прекъснаха похода си в гр. Котел. През лятото на същата година бе организиран вторият републикански поход с участието на 36 души, от които 4 жени, водени от М. Кожухаров, Г. Данов и В. Петров. През лятото на 1959 г. ЦС на БТС организира третия републикански поход по този маршрут. В чест на петнадесетгодишнината на Деветосептемврийското въстание 45 туристи под ръководството на Г. Данов, Ив. Панайотов и К. Касабов пребродиха планината. През зимата на 1960 година, показвайки голяма физическа и морално-волева подготовка, двамата габровски туристи Косю Иванов и Михаил Табаков преминаха почти целия този път. През лятото на същата година двадесет и шест ученици и ученички от II търновска политехническа гимназия, водени от учителя си Л. Войников, преминаха Балкана от р. Тимок до нос Емине. През всичкото това време зрееше идеята за зимно преминаване на Балкана. За нашите условия това е една истинска експедиция. А подготовката на една експедиция е сериозна, отговорна работа. През втората половина на 1960 г. подготовката за първото преминаване със ски по вододелното било на Стара планина започна от всички служби на ЦС на БТС. Подготвителната работа бе особено трудна във връзка с прехраната и екипировката на хората. Повече от два месеца работи комисия по съставянето на разкладките, в която най-дейно участие взеха другарите Иван Тютюнджиев, Александър Сала пнев и д-р Яко Афар. След продължителен труд и проучвания бяха изгответи графики за продук-

тите, които ще се вземат предварително в кондензиран вид и които ще се купуват по места, съдържанието на авариен пакет и съгласно графика на похода точно указание на кое място какво ще се закусва, обядва, вечеря. С графиците за пътуването, нощуването и биваците се зае друга комисия, в която много сили хвърлиха другарите м. с. Енчо Петков, Никола Миронски, Марин Диков и други. Трета комисия начело с Милко Чернев изработи цялостен план за културно-масовата работа, в която се предвиждаше подробно запознаване на участниците в похода с всички по-важни исторически места по пътя на колоната, уговори редица срещи с партизани, туристически деятели и др. Друга комисия се занима с въпросите на екипировката на походниците и техния подбор. За такъв маршрут от участниците се изискваше да имат и физическа, и спортно-техническа, и волева подготовка. Много предложения дойдоха до организационния комитет от окръжните съвети на БТС. Повече от месец бе необходимо, докато се оформи окончателно групата от 34 души (авторът се включи в колоната от прохода Витиня). Бюрото на ЦС на БТС определи ръководството на първия републикански зимен поход в следния състав: главен ръководител м. с. Петър Златев, зам.-главен ръководител Милко Чернев, водач м. с. Енчо Петков, помошник-водач Косю Иванов, секретар Васил Стойчев, лекар д-р Георги Илчев. Походниците бяха разделени на три отделения. Инструктор на I отделение бе Васил Бойкинов (Габрово). В това отделение бяха зачислени Тома Гагов (Габрово), Любчо Томов (София), Ботю Шопов (с. Батак, Пазарджишко), Тома Тулжаров (Пловдив), Иван

Мангелов (Пловдив), Кирил Стоянов (Варна) и Теодор Павлов (София). Инструктор на II отделение бе Павел Цанев (Русе). Към това отделение се числяха Богомил Александров (Коларовград), Тодор Иванов (Коларовград), Йончо Йончев (София), Райчо Маринов (София), Ганчо Кошкарски (гр. Сандански), Йордан Йорданов (Русе), Лучиян Николов (Силистра); Васил Димитров (Плевен) и Кирил Боянов (Димитрово). Инструктор на III отделение бе Георги Венглерски (София), а в отделението се числяха Симеон Добрев (София), Теню Тенев (София), Георги Киров (София), Коста Костов (София), Станимир Карпузов (с. Бояна), Евгени Кирилов (София), Илия Александров (Враца) и Росица Селиктар (метеороложка — София). За да участват в първата половина на похода, бяха пристигнали и двама чехословашки туристи Ростислав Храстина, тапицер-декоратор от Прага, и м. с. по туризъм Моймир Сатури, 41-год. металург от Тринец. За Р. Храстина този поход бе последното изискване за покриване на нормите за майсторство по туризъм. И двамата бяха зачислени заедно с автора на тези редове към I отделението.

Най-сетне след дълга и упорита работа всичко бе готово. Участниците в похода се събраха в София и спонтанно решиха да посветят първото зимно преминаване по билото на Стара планина от югославската граница до Черно море на II конгрес на Българския туристически съюз. Всички са убедени в сполучливия край на това голямо начинание — похода по гръбнака на Балкана за- крилник, Балкана баша, легенда, история, въпреки че всички познават сърдития му нрав и лютите

му зимни бури. Пламъкът в очите, другарството в планината — това в началото бяха „оръжията“ на походниците срещу планината.

НАЧАЛО НА ДНЕВНИКА

Моите тетрадки от похода започнаха с бели, чисти страници. Служебни задължения ме задържаха в София и затова в ранната утрин на 4 февруари аз бях между изпращачите. Големият автобус откарваше щастливите към героична Берковица, към началото на похода. Но аз не оставил празни тези листове. Попълних ги с разказите на другарите ми.

Берковица, обиколена от венец заснежени пла- нински върхове, посрещна с оскъдно слънце и много човешка топлота дръзналите първи да поемат със ски този труден път. За берковчани този ден е празник. На митинга на градския площад се стече мало и голямо. С приветствени думи от името на берковчани към младите планинари се объри Атанас Тенев. Той пожела на походниците твърдост по време на пътешествието като тази на септемврийските герои. Пионери със зачервени бузки притичват към естрадата и даряват ръководителите на колоната с червени връзки. Зам.-председателят на ЦС на БТС др. Никола Спасов обяви началото на първия републикански зимен поход от в. Ком до нос Емине. Развълнуващ, Моймир Сатури предаде приветствие от името на чехословашките туристи. За да изрази благодарността за изпрашането, за сърдените думи и твърда уверено-ност на походниците в успешния край, думата взе

главният ръководител м. с. Петър Златев. Гласът му е твърд въпреки вълнението. От цялото му тяло лъхат увереност, сила, набрани в планината, в бури и мъгли, в трудности и красоти.

„Пред родната Българска комунистическа партия, пред нашия съюз, пред тия, които ни изпратиха от къщи, пред всички вас, скъпи приятели и другари, обещаваме да бъдем на брега на родното море най-късно след 30 дни..“

Едно спонтанно „ура“ изпрати тези изпълнени с вяра слова. Сърдечни ръкостискания, много желания, целувки, топли думи — това е началото, така започват първите крачки от площада на героична Берковица към родния снежен Ком. В колона по един походниците поемат към началото на своя дълъг и труден път. Десетки тръгват с тях. Увлича ги един вътрешен подтик. Сънцето блести ослепително. Върви се легко и приятно. На х. „Ком“ мнозина нетърпеливи, дошли отрано тук, и домакинът Димитър Николов (Чоч) посрещат сърдечно походниците.

Въщност истинският път започва от утре. Всички са радостно възбудени, нетърпеливи. Сънят бяга от очите, разговорите са приятни. Но от този ден всеки от тридесет и шестте трябва да се подчинява на определения режим.

Утрото на 5 февруари! Ком (2016 м) блести с първите лъчи на сънцето. Студен вятър бръсне заснежените склонове, понася в чудна игра замръзнали снежинки, а те, навремени попаднали на сънчев лъч, искрят като елмази. Пред очите на походниците се открива чудна панорама. Неизвестно на човек идва на ум дядо Вазовото чети-

ристишие за този връх истинска наблюдателница:

„Оттук окото волно прегради не намира, вселената пред мен покорно се простира, душата гордо дишаша. От тия планини умът към нещо светло, голямо се стреми..“ *

Но погледите на повечето от хората са отправени на изток, напред, по още непробитата в снеговете партина. Едно непринудено „довиждане“ на снежния Ком и колоната, изпратена сърдечно от берковчани, поема своя път, тежък, героичен, пълен с неизвестности. В неделния ден заедно с участниците в похода към историческия Петрохански проход се спускат по удобното трасе и много от изпращащите. Между тях е и домакинът на х. „Ком“ Димитър Николов, известен на много от туристите с кой знае защо прикаченото му име Чоч. Каква молба има в очите на този планинар, как го тегли любимата планина, колоната...

Скоро и сравнително леко е преминат първият етап. На Петроханския проход (1446 м) пред паметника на падналите герои от септемврийската епопея — минутно мълчание за почит, а после походниците се запознават с подвига на септемврийци. Мислите се връщат в ония славни дни на 1923 година, когато околните гори и долове са ехтяли от пушкалата. Три дни шепа храбреци от дружината на Замфир Попов са бранели прохода от редовна войска. С цената на живота си те са отстоявали народното дело, за което се бяха диг-

* „На Ком“ Събрани съчинения, т. I, стр. 256

нали на борба под ръководството на Георги Димитров и Васил Коларов.

Сега Петрохан е неузнаваем. Старата поляна с дъхави цветя вече е дълно на езеро, което побира повече от 150 милиона куб. м вода, като събира водите и променя посоката на повече от 75 планински потока, за да задвижва турбините на ВЕЦ „Петрохан“, „Бързия“ и „Клисура“...

Всички изпращачи се сбогуват, разотиват си. Те ще останат с походниците със сърцата си, с другарската си мисъл... Само Чоч седи мълчалив и пуши, пуши цигара след цигара. Първо кратко съвещание на ръководството и решението:

— Чоч, продължаваш с нас, нали? — е такава форма е изказано то от главния ръководител м.с. Петър Златев.

Други думи са излишни. Очите святкат в готовност. Всички са доволни. Един добър другар в колоната, това не е малко. Но той няма дрехи, необходимите съоръжения. И без подкана в краката на Чоч започват да се трупат вещи — пуловери, чорапи, гети, колани за ски, ризи, раници... Може би това е първата другарска постъпка. А колко ли още ще има по пътя напред?

Отделението на Георги Венглерски е получило постоянна задача — в помощ на метеоролога. Вече е тъмно, когато момчетата и Росица правят последното за деня наблюдение.

Вестите им не са много успокоителни:

— Пътна облачност. Температура минус 8 градуса, югът северозападен, пет метра в секунда...

Всичко говори за влошаване на времето. Но нали не сме свикнали много да вярваме на тези предсказания, затова те не носят беспокойство.

Но на сутринта — няма го вчеращното слънце. Гъста мъгла е легнала над планината. Следа и маркировка напред няма. Колоната мълчаливо, бавно напредва. Вярата на всички е в компаса и умението на водачите. Така почти слепешком колоната се движи към еърховете Козница и Тодорини кукли. Тези места оттук нататък са славни партизански земи. Оттук е минавал пътят и на прославения войнишки партизански баталion „Христо Ботев“ с командир Дично Петров. През май 1944 година баталionът получава задача да се прехвърли по Стара планина към в. Мургаш. След дълъг и много изморителен преход по тези места, по които минаваме ние, поради предателство партизаните са били принудени да приемат неравно сражение в гората на Марина мъртвина, недалеч от с. Батулия. Сражение на живот и смърт! Баталionът се измъква от обкръжението, но дава скъпи жертви, между които и командира Дично Петров. Недалеч от неговото лобно място е заловен ранен и английският майор Франк Томпсън, разстрелян по-късно в с. Литаково.

В ранните следобедни часове водачите решават да се обядва на брега на тук-там пробилата леда буйна река Пробойница. Умората е сложила вече следи върху лицето на мнозина. Но скоро топлият чай, кипнал върху примуса на Моймир, веселата другарска приказка, здравият обяд избръсват тези издайннически следи. Оттук започват и безобидните щеги — определени са хората, които ще водят статистиката на паданията. Но кой ли може да ги избоги? Толкова много са те из гората!

До късно, почти до сумрак, колоната се движи все така към гара Лакатник. Хората, събрани от

Търсим „удобно“ място да обядваме

Юсички краища на страната, единателно се опознават. Но планината бързо сближава дори и най-затворените. Въпреки късния час на площада в гара Лакатник са се събрали много посрещачи. Това ободрява, вдъхва вяра, сила. Колко хубаво звучат и приветствените думи, и въпросите, и всеки жест за помощ е толкова мил! На обилната другарска вечеря походниците се запознават с текстовете на първите поздравителни телеграми, дошли по етера дали ще бъде така до края?

Следният ден — 7 февруари, за всеобща радост е слънчев. Километрите бързо се преминават един

след друг. Ясно личи вече, че ползуването на ските за някои е леко и приятно, но за други едва ли не мъка. Това е сериозна грижа за ръководството. Напред са толкова километри, неизвестни терени, остри спусъци. Ще издържат ли хората само с калената си воля, с моралната си подготовка?

Този ден разтревожи колоната едно друго събитие. Току пред горския дом Чукава Иван Мангелов от Пловдив стъпи лошо на един камък и иззи крака си. Болките се усилват. Лицето му посинява. Край огъня се събират всички. Топло, приятно е, едва ли не романтично. А лекарят отсича:

— Трябва да се евакуира! Веднага!

Лесно е да се каже, но как? Картата показва най-близко селище Лескова махала. Но има ли там лечебен пункт? Телефон? Транспорт? Другарят не може да се остави сам. В полумрака две едри сенки се отделят. Трябва да се провери всичко на място. И Кирил Боянов, и Павел Цанев след целодневния преход тръгват доброелно, за да помогнат на другаря си.

До сутринта Мангелов е евакуиран от бивака и изпратен на лечение, а групата продължи напред към в. Мургаш. В колоната, макар и морни, почти неспали цялата нощ, крачат и двамата доброволци.

Тежък бе този ден. Хората с различна подготовка все още не бяха свикнали на общия темп. Някои проявяват признаци на криза. Но всеки стиска зъби и върви. Всеки знае, че ще издържи, щом иска.

ПЪРВА НОЩ ПОД ЗВЕЗДИТЕ

Обедът, ободрителните метеорологични данни на радио София, предавани специално за походниците във всяка обедна емисия, веселият смях, извадките от статистиката на паданията предизвикват жизнерадост.

Около залез групата е под в. Мургаш (1687 м н. в.), присвоил си това име от времето, когато черни, гъсти гори са се разстилали по раменете му. Залезът открива една пленителна гледка. Оттук за последен път може да се хвърли взор към София, потънала в мъгла и дим. Някой започна разказ за подвизите на народните партизани от отреда „Чавдар“ по тези краища на планината. На 27 и 28 април 1944 година в Жерковското дере, току под върха, малкият отряд, създаден през 1942 година от група бегълци от концлагера „Кръсто поле“, прераства в бригада от народноосвободителната въстаническа армия с три пълни баталиона и един специален, с общо около 400 бойци. Другарят Тодор Живков говори пред партизаните за техните задачи, за вътрешното и международното положение, за победите на Червената армия на Източния фронт. От този ден започват да се редят историческите акции на бригадата в с. Негушево, гара Саранци, откъдето са взети много оръжие и боеприпаси, с. Ботунец, с. Долно Камарци, боят в Елешнишкия манастир и др., които задържат хилядна армия в този район на страната.

В това време, докато походниците почиват и слушат разказа за тези славни дни, ръководството решава: на наблюдателницата няма място да се подслоним всички. Време има още. Хората ще

издържат до прохода Витиня, където биха могли да отпочинат добре и да получат топла храна. И колоната пак се понася напред. Но непредвидена гъста мъгла полазва по планинските скатове и обвива всичко наоколо. Скоро започва и неприятен снеговалеж. Отново може да се разчита само на компаса и на чувството за ориентиране. Трудно се върви. Раниците дърпат назад. Клепките тежат от умора. Повече от 15 часа групата е на път. По здрав всички са събрани на „Зла поляна“. Кратка почивка, няколко думи между водачите и пак бързо, с всички сили напред към прохода. Но тук планината пуска вляво и вдясно няколко хребета, а гората лъже при ориентирането. Енчо Петков хваща невярна посока вдясно от правия път. Придвижването със ски става много трудно из нискостеблените букаци. Групата се поразкъства. Часть е вече към 23, а до Витиня има най-малко около 2 — 3 часа път. В мрачното небе полетява ракета. Две-три думи и решението е взето. Главният ръководител дава нареждане за построяване на принудителен бивак. Някои безпомощно са се отпуснали, но други пъргаво стъкеат огън. Скоро езиците му, раздухвани от вятъра, лумват. В тъмната нощ блъсват още един-два огъня. Мълчалива е тази вечеря. Ските стават „удобно легло“, раницата „меко възглаве“. И пак веселата дума не напуска групата, пак раздвижва с усмивка устните. Първият бивак! А колко ли ще бъдат до края? Може би тази мисъл е вълнувала мнозина, защото на сутринта се установява, че от някои е направена капитална грешка. Не всички са проявили грижа към обувките си. Онези, които са ги оставили на произвола, едва ги обуват, а после, както се казва,

им сърбаха попарата. Още на зазоряване всички правят физзарядка, а Росица е доблестна да признае, че снощи я е било страх да заспи, страх от бялата смърт, за която е слушала толкова коварни приказки. И когато на сутринта се събудила, ужасила се от факта, че е спала. Щипнала се веднага веднъж-два пъти, за да се убеди, че е жива. Обичашите шагата тогава отварят нюха графа в „статистическата книга“ — „други случаи като Родениния“.

В полумрака на ранното утро на 9 февруари при недобро време колоната бързо напуска бивака и се отправя към прохода Витиня. Тук вече чакахме групата много другари, близки и познати. Със сърдечни думи членът на бюрото на ЦС на БТС Иван Райков поздрави смелите покорители на снежния Балкан. След вкусния ранен обяд всички се оттегляме в помещението на горското стопанство. Отпочинахме си добре, запасихме се с храна за два дни и определихме следващата си среща с втория ешелон на Златишски проход. Сбогувахме се с гостите и поехме към Арабаконашки проход. Скоро с леко плъзгане излязохме от гората и пред нас се ширна чашковидното поле на Саранци. На историческия път, сега почти изоставен, спряхме, за да почетем паметта на руските богатири, дали живота си за нашата свобода.

Вече излизахме високо над горите на с. Стъргел и подсичахме красивия в. Звездец (Илдъзтабия), когато ни обхвана мракът на ношта. Вятърът, този северозападен вятър, който не ни изпуска из ръцете си, бе изгонил отпреде и мъгли, и облаците и сега полетата вдясно от нас и небето отгоре страшно много си приличаха с хилядите си свет-

лини. В крака и, гората сдвоя съзряхме трепкащите газени лампи на х. „Чавдар“. Скоро всички сме около бутмящата печка. Един сравнително лек ден е зад гърба ни. А какво ли ни чака утре? Всяка измината крачка ни води към сърцето на планината. А може би и тя като хората ревниво го пази от чужд поглед?

След здравия сън първа ни приветствува хубава слънчева утрин. Слънцето ни подмамваше, но вятърът хапеше. И все пак това е най-малката злина на планината. Скоро напуснахме гората край х. „Чавдар“ и точно отпреде ни като конус се изпречва чак до небесната вис в. „Баба“, досущ като бяла гугла в снежното си наметало. В горите из подножието на този връх са бродили хайдутите на Филип Тотю, на Панайот Хитов, по тези места Васил Левски е разявял бунтовен байрак в сраженията с турски аскер и бashiбозук. Ниско отдолу минава пътеката на Златишко-Етрополския проход. По тези места на 16 декември 1877 г. люта буря препречила пътя на храбреците на генерал Дендевил. Без огън, без подслон те прекарват в подножията на върха една страшна нощ. На утро то 814 войници и 18 офицери починали от измръзване. Този подвиг отбелязва скромна паметна плоча.

Почиваме само колкото да направим снимки, защото знае ли човек след час какво ще ни поднесе планината? Ако качим темето на Баба, вятърът просто ще ни съблече. Затова следите от ските ни остават по дясното ѝ рамо и бързо се спускаме към подножието на следващия в. Говедарница. От другата му страна се е разтлало едно заетно широко плато, отлично място за отдих и

Когато всички почиват, метеоролозите работят...

обяд. Някои се задоволяват със суchoежбина, други бързо стъкват примуси и спиртници. Недостатъчна е само водата, която отрано ни е много необходима. След хубава почивка поехме към по-ниския в. Мургана и преди още слънцето да клим-

не зад Баба, след едно весело спускане (в 80 на сто от случаите по гръб) се изспахме на шосето на Златишкия проход край миньорското селище Кашана.

По отделения в немного удобни полуизоставени стани направихме поредния си „бивак“ и бързо, след като изгълтахме фасула си, се готвим за сън. Утре ни чака дълъг и труден преход до х. Вежен.

„ВОЛЯТА НИ НЕ Е СЛОМЕНА“

На утрото не ни очаква чистото звездно небе от снощи. Впрочем трудно е да се определи като утро часът на ставането ни, защото колоната тихо напусна Кашана още преди превала от ношта към деня. Гъсти талази мъгла се носеха плавно по прохода, а отгоре някъде идеше тътен, рев, сякаш падат една след друга лавини. Мълчаливо лазим по склоновете на Свищи плас (1888 м н. в.). Вярът ни бълска в гърдите, скрежъни е покрил. Колкото и настойчиво да се въртяха стрелките на часовника, все не се съмваше и не се съмваше. Напред и назад по колоната двамата ръководители м. с. Петър Златев и м. с. Енчо Петков търсят верния път, вдъхват вяра. На 4–5 метра отпред не се вижда нищо. Сякаш земя и небе са се слели на едно. Един вик се откъсва някъде отпред. Тежка раница полетява по паклона. Десетки крака ѝ препречват пътя. Ремъците не издържали. А ние ще издържим ли? Нашият варненски другар Кирил Стоянов не може да продължи така. Още един другар — вторият, напуска колоната. Разделяме се мълчаливо. Ние пак продължаваме на-

горе. След около 2 часа минаваме край пирамидата на този паметен за нас Свищи паз. Аноните са станали като ламарина. Лицата ни са смразени. Никога досега северозападният вятър не е бил толкова напорист. Уредите показват 70 м в секунда. На места той вдига от земята цели облаци зърнест сняг и ги стоварва върху ни. Внимателно се спускаме и търсим в мъглата седлото към Косица и Паскал. Някъде пред нас — близко или далеч, това никой не може да определи — се изсипва лавина. Вървим, все вървим, а сякаш тъпчим на едно място. Всички стари рани по телата ни се обадиха. Не можем и дума да оброним. Да се почива е немислимо. Припомням си разказа за боя на чавдарци по тези места през януари 1944 г. Превала вече обяд. Глад и жажда ни мъчат. И пак само бучка захар ни „насиша“. Спасителната група констатира премръзали лица, някои са вече с лошо наранени крака, трети се чувствуват изтощени. Съвещание на крак в тази буря може да бъде дълго само минута-две. Но и това време е достатъчно, за да се вземе решение. Ръководството нареджа да поемем обратно към снощиния бивак. Мъка се свива в сърцата ни. Със злоба преминаваме отново под пирамидата на Свищи паз. В очите на другарите си виждам гняв и вяра. Волята ни не е сломена!

В следобедните часове ръководството прави равносметка. Болните, ранените, хората със скъсанни обувки да се евакуират до Левскиград, да се оправят и да изнесат храна на х. Тъжа и в. Ботев. Основната група да тръгне към Свищи паз към 3—3,30 часа сутринта на 12 февруари независимо от времето

Мъчно е да се разделиш с другарите си, да се отклониш от пътя, за който си мечтал. Но понякога обстоятелствата са по-силни. В ранното утро едни тръгват по утъпканата следа нагоре, а Ботев Шопов, Тома Тужаров, Теодор Павлов, Богомил Александров, Райчо Маринов, Йордан Йорданов, Лучиян Николов, Васил Димитров, Коста Костов и Христо Георгиев тръгват надолу към полето, поели другарското задължение да изпълнят редица помощни работи, понесли всичко излишно от багажа на другарите си.

Времето е малко по-добро от вчера. Мълчаливо колоната напредва метър по метър. Леко в сравнение с вчерашния ден групата минава по Свищи паз и в разредената мъгла хваща вярната посока към върховете Разбой и Косица. Снегът е ту дълбок, обилно продран от остри скални зъбери, ту е отвейан от вятъра. Със ски на краката е рисковано да се върви, защото бурният вятър навремени си играе с хората като със самотна платноходка в море. Едно след друго на краката се сменят ту ските, ту „котките“. Нозете изтръпват от честите промени. Да се почива не е разумно. Напред бавно, но сигурно. Обядът е взет набързо, на крак. И пак колоната е на път гърди срещу гърди с урагана на Балкана. Но никой не трепва, никой не се отчайва, никой не търси лек път. Задачата трябва да бъде изпълнена! Пътят трябва да мине по билото на планината. Оттам ще се мине въпреки всичко! Тази увереност поддържа огия у всеки поотделно, дава му силни. Жаждата започва да мъчи момчетата. Цял ден нито капка вода не са сложили в устата си. Устните са изпръхнали от вятъра, гърлото пресъхва. Суха-

та храна глажди стомаха. Но вода по тези места и лете рядко се намира. В привечерните часове колоната достига в. Паскал (2029 м. н. в.), възкачва го и със сетни сили се спуска към платото Гюлджука. Повече от 8–9 часа е вървяно, а е изминат около половината от предвидения по графика път Златишки проход — х. Вежен. А на хижата ще чакат. Но... място за романтика и сантименталности няма. Всеки получава оперативна задача. С наличните бивачни лопатки и със ските една група реже снежни блокове, а други — „дюлгери“, издигат защитни стени срещу опротивелия вече северозападен вятър, който, види се, не иска да напусне групата, мъчи се да направи хората детски играчки в лапите си. Ростислав Храстима, Моймир Сатори и Любчо Томов топлят на примусите си вода за пиене от сняг, вода за малко супа поне. Скоро припада мрак. Само тук-таме пробляват оскъдните светлинки на фенерчетата. Павел Цанев е пуснал портативното си радио. Неделя е. Вятърът разнася игрича музика надолу, из тъмното усое. Какви ли мисли вълнуват другарите ми? Дали в този момент те не са с ума си у дома, при близките си? Какво ли правят сега жените ни, децата? Любимите? Майките и бащите ни? Навярно те не са в този час далеч от дома. Нали обикновено в 20,30 часа радио София съобщава, макар и оскъдно, къде сме, как сме прекарали изтеклия ден, къде ще нощуваме тази нощ? От малкото думи те разбират много неща. Но ето съобщенията на информационния бюллетин завършват, а за похода нито дума. Какво ли е разочароването по лицата им? И тяхната нощ сигурно ще бъде неспокойна, тревожна. Радиото съобщи, че на много места из

страната е имало бури и снеговалежи. Не можаха ли тези бури да почакат още ден-два?

Всички са вече в спалните чували, притиснали се плътно един до друг и до снежните стени на примитивните иглу. Но тези мисли не водят никого до униние. Те просто сами се натрапват. Ето и смях се понася.

Батерите на радиоапарата трябва да се пазят и групата остава само с музиката на вятъра, със свистенето на планината. Момчетата от отделение то на Георги Венгерски започват последното за този ден метеорологическо наблюдение. Теню Тенев, Георги Киров, Симеон Добрев, Евгени Кирилов и Росица Селиктар са се изправили срещу вятъра всеки с уред в ръка. Ръцете им са помодрели. Очите с мъка задържат сълзите, които вятърът се силни да изтръгне. Данните се редят: температура — минус 9 градуса, сила на вятъра 40 км в час, влажност сто на сто... Барометърът застрашително пада.

Но въпреки всичко сънят е всесилен!

На утрото при снеговалеж и вятър на около 2000 метра над морското равнище всички правят физзарядка. Въпреки защитните стени снегът е намерил „пролуки“, за да се изсипе върху заспалите. Крайниците са повкочанени. Колоната бързо напуска немного гостоприемния бивак и се отправя към х. Вежен, където вчера са чакали групата другари от Тетевен и други селища наоколо. След това казаха, че са приготвили и програма, че са искали с нас да прекарат тази неделя, но...

В бурята колоната напредва едва ли не с мравешка бързина. Жажда вече силно мъчи всички. Няма никаква връзка със света. Две сили са изправени една срещу друга — Балканът с халите

В бурята минута отдих

си и хората с духа и волята си. Кой ще излезе по силният?

Сухите чорапи са се свършили. Тук обувките казаха вече решителната си дума. На мнозина краката вкочанясяват Немислимо и невъзможно е да се запали огън, да се намери добро място за отдих. До обяд може би са изминати най-много 4—5 километра. Не се разбира понякога вали ли сняг или не, защото снеговалежът се заменя от бури пориви на вятъра, който гребе от снежната покривка цели облаци и ги запраща срещу хората.

Ръководството взема решение да се измени посоката и да се търси подслон на север, в х. „Братаница“. Разкъсаната колона остро свива наляво, но колкото по-надолу се смъква, толкова по-лошо загазва в дълбок и мек сняг. Въпреки ските на места се затъва до над колене. Премръзналият крака се подсичат. Но една силна воля, крепка другарска дума наново изправят хората и те поемат напред. Скоро плътна маса мъгла се изпречва отпред. Няма ги вече шагите. Свечерява се, а хижата е още далеч. И отведенъж из мъглата изплава изоставена овчарска кошара. Тук ще бъде бивакът тази вечер. Бързо всеки намира ъгълче за себе си. Пламва и огън. Лют дим се разстила по цялата колиба. Предизвиква кихавица, изтръгва сълзи из очите. Една посока на дима не може да се установи, защото вятърът свободно се провира през цепнатините на колибата и си играе с него. Храната е на привършване. А не се знае какво ще е утре. Вечерята ще бъде оскъдна — чай от снежна вода и захар, малко сухар и масло. Свили се като какавиди в пухените якета и спалните чували всички, след като са взели най-големите възможни грижи за обувките и чорапите си, заспиват неспокойно. Какво ли ни чака утре?

Сутринта е обезпокоителна — вятър 60 км в час, придружен със снеговалежи. Няколко двойки тръгват да разбият партина, докато другите вдигнат бивак. Павел Цанев и Кирил Боянов са поели по дясното рамо на стръмен скат. Току край тях тръгва на път прашна лавина. Само самообладанието на двамата, опитността им и тяхната физическа сила ги избавят от хищните лапи на тази необуздана стихия. Екотът на лавината достига

до бивака. Но какво може да се направи? Трябва да се търси къде е паднала тя. А кой знае къде са щурмовите двойки? Но ето че една след друга те се прибират. Цанев и Боянов разказват на пресекулки случилото се. Всички другарски им стискат ръка. И пак на път. Напред са опитните паниниари м. с. Петър Златев и м. с. Енчо Петков. Бавно, но сигурно, водени от компаса и картата, хората се придвижват към х. „Георги Бенковски“, разположена под в. Братаница на 1700 м н. в.

Най-после покрив над главата и истинска топлина на огъня. Гостоприемният домакин се различва, иска да услужи, но може ли да се нахранят толкова хора? А храна трябва и за утре, и за други ден евентуално. Не са необходими много думи. Трима се надигнат от мрачината на ъглите. Те се стягат отново за път. Ще отидат до Рибарица. Пред тях са общо 8—9 часа път. В мрачината се стапят три силуeta — Милко Чернев, Йончо Йончев и Любчо Томов. Впрочем последният тръгва на път, воден и от журналистическия си дълг. Той е единственият представител на в. „Ехо“. За броя в редакцията чакат материал и снимки. Хилядите туристи от цялата страна искат да научат подробности за похода. Трети ден вече радиото не казва ни дума за съдбата на групата. Дори и до тук, до тази отдалечена хижа, са дошли лоши слухове, че всички са загинали от лавина. Наистина, човек има зашо да се учудва на бързината, с която мълвата се разпространява!

Следният ден е обявен за извънреден почивен. Още рано преди обяд тетевенски туристи пристигат с нашите другари и носят няколко раници с провизии. Затрогващата среща със загрижените дру-

гари, уютната обстановка, добрата храна бързо поправят настроението, вливат нови сили.

ВМЕСТО ЗА ЕДИН – СЛЕД ЧЕТИРИ ДНИ

Утрото на 16 февруари е пълен контраст на времето от предните три дни. Ярко сълнце сребри снега наоколо и дори в ранния час без защитни очила очите мъчно виждат. Но пак трябва да се внимава. Пътят към Вежен е осеян с лавиноопасни места. Затова колоната избягва северните склонове на в. Малък Юмрук, които са по-удобни, и възкачва билото по стръмните му ръбове от запад. Вежен, след като три дни ожесточено се бранни с най-силните си виелици, този ден е гостоприемен като никога. Най-после след толкова премеждия е достигната точката, която имахме за задача да достигнем още на 11 февруари. Сега пред групата се изправя нов тежък профил към х. Козя стена — фирмов замръзнал сняг, много козирки, стръмни и изненадващи спускове. Все още не е преминала опасността и от лавини. Щурмовата група начело с м. с. Петър Златев внимателно и с много усилия търси верния, краткия, сигурния път.

На х. Козя стена две събития развълнуваха всички. Вместо намалени дажби за вечеря всеки получава разрешение за обилно и разнообразно ядене. Александър Салапиев заедно с 3—4 момчета — млади туристи от Вазовград и с. Христо Даново, предния ден изнесли на гръб до хижата, въпреки че не е имало разбит път, достатъчно хра-

на за всички. Една истинска благородна другарска постъпка!

Другото събитие бе раздялата с Моймир и Ростислав. Съгласно програмата те трябваше да пътуват до средата на похода — в. Столетов. Но всъщност тяхното участие се мереше не по изминатото разстояние, а по време. Дните им бяха изтекли. Те напуснаха билото на стария Балкан, колоната с прекрасни впечатления от омайната панорама, от богатото разнообразие както на масива, така и на атмосферните условия, които направиха първата част от похода много тежко спортно мероприятие. По случай тяхното заминаване вечерта се състоя едно малко другарско тържество.

На 17 февруари двамата чехословашки другари, придружени от Марин Диков, който пътува с групата от прохода Витиня дотук, са изпратени с „ура“, а още по-намалялата група продължава към Троянския проход. Снегът е много „бърз“ и около обяд, посрещнати радостно от представители на троянските туристи, цялата група е на прохода. От термофорното казанче дими ароматичен чай. Как подкрепя той силите в такива минути! За всички походници троянци са приготвили оригинални сувенири.

Но много време е загубено. То трябва да се навакса. А отсега нататък до Ботев връх профилът на планината коренно се изменя. Почти заоблените била се заменят от скалисти алпийски гребени. Пък и времето — ден хубаво, два мрачно. Затова колкото и да е приятно и на посрещачи, и на гости да разговарят, часът за раздялата е близък. С бърз ход колоната поема през х. Дерменя към х. Добрила. Снегът и времето позволя-

ват бързо и вярно движение. Някакви особени събития не съпровождат колоната. Всеки е внимателен, изпълнява точно поставените му задачи, стреми се да бъде в „пакета“, да даде своя принос, за да се набави загубеното време около Вежен.

Мракът вече обхваща планината, когато и последният се прибира в хижата. Времето пак наявява тревога. Още преди да падне ношта, мъглата бавно залазва нагоре към в. В. Левски (Амбарица). Но време за чакане няма. На всяка цена на следния ден трябва да се щурмува първенецът — в. Ботев. Ръководството и партийната група накратко се съвещават. Но в очите на всички гори едно желание — на следния ден независимо от атмосферните условия, въпреки че предстои технически най-трудният маршрут през Купените, Костенурката и Саръкая, всички да бъдат на път.

18 февруари може да се запише като героичен ден в историята на този първи зимен поход по цялото било на Стара планина. Още по тъмно хората са на в. Васил Левски (Амбарица). Остър вятър носи на талази плътни маси мъгла. Скреж е покрил всички. Започва щурмът на Купените. Челна група от алпинисти — м. с. Петър Златев, м. с. Енчо Петков, Милко Чернев, Георги Венглерски, Илия Александров, Георги Киров, Теню Тенев, Евгени Кирилов и други, пробива път, прави парапети, подготвя сигурна пътека за останалите тежко натоварени хора. На малката площадка на Големия Купен, на която няма място за всички, по общо решение оставяме в бутилка записка: „Днес, 18 февруари 1961 г., участниците в гигантския поход от Ком до Емине в чест на Втория конгрес на БТС достигнахме в. Купена“

Каква гледка се открива от този връх на всички страни, как хубаво блести лете малкото езерце в подножието на върха... но сега няма и следа от тази алпийска красота. Само вятър, бесен вятър напира, сякаш иска да катурне хората в шеметните бездни надолу и мъгли, мъгли, които обвиват всичко в млечната си пяна и скъсяват хоризонта само на няколко метра. Отново напред. Ръбът е остър като нож. Изобилстват коварни снежни козирки, начало на лавини. Всяка крачка трябва да се прави осторожно. Една погрешна стъпка вляво или вдясно би изпратила невнимателния в бездълните урви. Обримчените на раниците ски сега служат на северозападния вятър като перки на вятърна мелница и трябва много сила и умение, за да се пази равновесие, да се държи всеки в темпото на колоната.

Изведнъж нова изненада. Току пред в. Костенурката пътеката се пресича от около 20-метров отвесен скален гребен. Всички се събират под това препятствие. Какво да се прави? Да се слизат надолу по улейте е и опасно, и трудно, и бавно. Може би ще отидат повече от 4—5 часа време. Това значи, че остава под съмнение преспиването на Ботев връх. А и храна няма. Едва са събрани последните остатъци из раниците за скромен обяд. Да се изкатери стената, след като половината от колоната не са алпинисти, със ски и тежки раници на гърбовете при тази умора е трудно, много трудно. Но време за умуване няма. Решението бързо е взето. Ще се щурмува стената. Разчита се

Преминаване Купените

3 Със ски от Ком до Емине

преди всичко на силината воля на хората и на другарската взаимопомощ. Разногласие по въпроса няма. Всеки се залавя с изпълнението на задачата, преценел нейната сериозност, съзнаващ решавания момент. Хората се залепват като гъсеници по снежния ръб. Сантиметър по сантиметър нагоре лази внимателно всеки. Укрепил се някой добре, веднага помага на този над него, на този под него. Първите стигнали горе бързо изтеглят раниците и ските. Въжетата са хванали ледена кора, ледоколите се изплъзват из ръцете. За около час, час и половина ръбът е преодолян. Хората са изморени, дишат тежко, но са доволни от сполучката. И пак напред. Вятърът бясно напира и изсипва купища сняг връз колоната. По билото сякаш не се движат хора, а снежни овални топки. Клепките едва се вдигат от умора и от скреж. Но изведнъж отпред откъм Саръкая проблясва слънчие. Часът е към 16. Вижда се вече западното рамо на Ботев връх и далеч горе, едва ли не в облаците, като кибритена кутийка наблюдалницата. Въпреки че има още много път до нея и немалко трудности, една облекчителна въздишка се изтръга от морните гърди на всички.

НА ПЪРВЕНЕЦА

Връх Ботев!

Като маяк ни влечеше най-високата точка в нашия преход по билото на стария Балкан. От него нататък в повечето случаи ските бързо ще ни носят надолу по снишаващото се било. Крайната ни цел — морето, става все по-близка.

Помощната група изпълни своята задача: на х. „Тъжа“ и на в. Ботев с изнесена достатъчно храна, наранените крака заздравяха, обувките са поправени.

Два дни с напрежение „жителите“ на върха — метеоролозите и техниците, работниците и служителите от станцията, и няколко души от нашата помощна група вливат поглед на запад, към Кръщите и Саръкая, Дюсчал и Костенурката. Но другарите все ги няма и няма. През час, през два звъни телефонът. Питат от София, питат от Пловдив, от Русе, от Габрово, от Левскиград, от Казанлък и Стара Загора, от Сливен, Ямбол и Котел, питат, питат, а ние не можем да им отговорим къде са другарите, здрави ли са, надвили ли са планинските стихии и трудното било. Времето ту е ясно, слънчево, с хапещ тънък вятър, ту потъваме в бялата пяна на облаците. Далеч под краката ни се е разстлала котловината на задбалканските полета, а в сред на бляснало езерото на язовир „Георги Димитров“. Dalеч зад гърба ни е подал чело над заседнал облак голият Триглав... Но не пленителната гледка ни задържа този път на Ботев. На върха пристига група търновски алпинисти. На следното утро вземаме решение да потеглим в насрещния път към Купените, да разбием партина, да помогнем някак и без да споменаваме, всеки у себе си тай надеждата час по-скоро да научи нещо за групата. И друго е в такива моменти да действуваш, вместо само да се оставиш в плен на очакването и на размишления за онова, което би могло да се случи. Още с изгрева на слънцето на 18 февруари потеглихме по западното рамо на в. Ботев. Отпред мъглата все още не е

раздрана, когато водещият Петко Абаджиев от Търновския алпийски клуб застана на едно място. Спираме всички. Вдигам поглед в изненада и безмълвен оставам на едно място. Огромни сенки, обагрени в цветовете на дъгата, ни препречват пътя. Каквото движение да направи някой от нас, сенките го повтарят с абсолютна точност и отчеливост. Така в захлас изминават минута-две. Слънцето блъсва по-силно и нашите очертания се стапят. Ние станахме свидетели на рядкото природно чудо „Брокенско видение“.

По отвесния склон със замръзнал сняг без „котки“ на краката вървим трудно. През четири-пет минути потъваме в огромни блокове на бързо движещи се млечнобели облаци. Едва стигаме до заслона в дерето и в мъглата се отклоняме, без да забележим, на север. След малко попадаме на опасна козирка. По обяд се прибираме отново в наблюдателницата. Бяхме успели да отъпчем сравнително добра пътека само по западното рамо на Ботев връх.

Минава вече 3 часът следобед. За кой ли път излизах на площадката край метеорологическите уреди с поглед, впит в далечината, с надежда, че ще видя колоната. Слънцето блести ослепително, но една черна точица ми се мърна край побелятата пирамида на Саръкая. Впих поглед до болка. Не се лъжех. Другарите идваха. След малко черните точки се увеличиха — две, три, четири, пет... постепенно колоната се оформи. Новината бързо се разнесе. Всички „жители“ на старопланинския първенец изскочиха навън.

Веднага поехме да посрещнем другарите си, преминали успешно най-трудната част на Балка

на. Когато първите се спуснаха при нас и подножието на върха и потъваха в прегръдките ни, по лицата им сияеше радостта от победата им и от умората като с резец бе издялала дълбоки сени.

Съгласно програмата спане на Ботев връх не се предвиждаше. Но ръководството все правилно решение (за кой ли път вече!) групата да се възползува от гостоприемството на наблюдателя Христо Янев, на инженерите и техниците от станцията и да пренощува на върха Към 19 часа всички живи и здрави се събрахме в наблюдателницата. Телефонът бързо отнася новината към София. Във вечерната си емисия радиото съобщи за голямата победа на ком-еминци, възкачили се след 14 дни на старопланинския първенец при много трудни атмосферни условия без извънредни произшествия, и подчертава готовността им на следния ден да поемат към крайната си цел — морето.

Графикът на похода бе нарушен. Три дни бяха загубени в борбата с бурите и мъглите около Венжен. Ръководството изработи още същата вечер нов график с разчет изгубеното време да се наvakса до края на похода и колоната да стъпи на нос Емине пак в определения ден — 3 март.

На превала между ношта и деня на 19 февруари всички походници вече бяха на крак. Когато на изток хоризонтът порумяня и първият лъч докосна белоснежното чело на Ботев връх, първият от колоната м. с. Петър Златев започна спускането към Малък Юмрук и заслона Маринка. Ските остро съскат по зърнестия сняг. Един след друг със свалени шапки всички застават чинно пред скромния паметник, издигнат от признателните другари и почитателите на алпинизма в памет на

загиналите на 31 декември 1954 г. при снежна бура трима известни наши планинари: Др. Иванов, Ар. Артинян и Н. Йорданов. Една минута мълчаливие и колоната отново се понася шеметно надолу към Маринка. Хубавото време и спускането помагат за много кратко време колоната да преодолее Ушите, Параджика, Пилешки полог и Юрушка грамада, откъдето се открива широк нюглед към Русалийската поляна и към х. „Тъжа“.

Неделният ден е извел на хижата десетки туристи от Плевен, Севлиево, Казанлък, Калофер, село Тъжа, с. Острец и от другаде, за да се срещнат с дръзналите да поемат по билото на суровия зима Балкан. След 5—6 дни най-сетне походниците имат за обед достатъчно и топла храна, пригответа с голямо усърдие от другарите им от помощната група, хижаря бай Васил и чевръстата му стопанка кака Бояна. Новият график бе отменил спането на х. „Тъжа“. Събрани вече всички в колоната, под възгласите на многобройните изпращачи към 14 часа поемаме към Гърмящата гора на път за х. „Мазалат“, която трябваше тази вечер да ни приюти. Старата истина, че добрата храна и топлата човешка дума дават крила, и този път се потвърди. Ободрени, бързо стигаме до Петоречието, една мочурлива местност, в която няколко потока се вливат един в друг и дават началото на буйната река Тъжа. Оттук започва преходът през тъй наречената Гърмящата гора. Още от старо време на овчарите направило силно впечатление, че при бури в тая гора падали най-често гръмове и затова всички я избягвали. Така и гората получила названието си. И, наистина, когато гърбавата ни релица се вие заедно с пътеката край

вековните буки често погледът ни се спира на огромни почернели, покосени от гръмотевини, стволово. Като излязохме от гората и поехме по голата Пашовица, вече ни замъчи жаждата. Но близкото изворче и пенливите потоци от Кадемлийско то дере сега бяха затрупани от дебела снежна пълена. Пред нас право на изток се изправяше върхът Росоватец, засега най-близката ни цел. Слънцето вече упорито печеше гърбовете ни. Една по една връхните дрехи слизаха от раменете ни и потъваха в огромните раници. Дойде благоприятно време и за фотолюбителите. Всички апарати влязоха в действие, за да запечатат на лентите си частички от спомени, които времето мъчно ще изтриве от нашата памет. На Росоватец най-напред ни посрещнаха старият ни познайник и спътник — северозападният вятър, и една чудна гледка. Вляво и вдясно се спускаха стръмни скатове, обрасли в букови гори. Далеч на запад се възправя величествено Ботев връх, а под Русалка (Мара Гидик) сякаш се бе сгущила гостоприемната х. „Тъжа“. На юг от нас се възправяха като стражи върховете Триглав и Мазалат, наметнати с тежки бели губери, тук-там прокъсани от черните петна на зъбати скали. Но очите на всички ни се впиват, както винаги досега от започването на похода, напред, на изток. Като орлово гнездо е кацнала к „Мазалат“ над наподобявания огромен казан скален дол на Пеещите скали, а някъде в далечината се губят историческите места около в. Столетов. Ските отново бързо ни понесоха надолу към х. „Мазалат“. Край Пеещите скали и Корудере дълго се любувахме на каменните отзуци на нашите гласове и вятъровата песен и едва тогава

продължихме напред. Току над самата хижа за този ден трябваше да преодолеем може би последното препятствие с по-тежък профил – в. Куртбашница (някои го наричат Вълча глава, а други – Българския Матерхон, защото релефът му много наподобява на този трудно достъпен алпийски връх). Преди денят да се стопи в тъмнината на ношта, която вече бе полазила по отсрещните склонове на Пеешите скали, всички се прибрахме в една от най-красивите старопланински хижи. Умората от дългия преход в другарския колектив сякаш се стопява още с първите глътки ароматен горски чай. И този път вечерята ни бе и богата, и весела. А преди да легнем да спим, направихме и първото си събрание – преглед на изминатия път. Ръководството даде напътствия за следния ден, в който щяхме да гоним Столетов връх – половината на многодневния ни преход.

С пукването на зората и ние бяхме готови. Човек бързо свиква с новите условия, които животът му налага. В утринта, когато командантът на похода, неуморимият Косъо Иванов, ладеше сигнал, почти нямаше излежаващи се. С отварянето на очите още започнаха и безобидните шаги, съпроводени от жизнерадостната гълчава Техният извор бяха в повечето случаи Ганчо Кокошкарски или Любчо Томов.

И този ден започна със смях и весел глътък като всички други, но за понеделник, 20 февруари, ни се ще да говорим с някаква по-голяма охота. Това бе може би най-хубавият и приятен ден в нашия път. Дали хубавото време, което ни съпроводи още от ранните часове на деня, или пък мисълта, че утре ще почиваме, не имаме баня, ще

видим може би и близки хора, дошли да ни споделят на Шипченския проход, или пък приятният за спускане със ските терен създаваха това настроение, е трудно да се определи. Но 20 февруари е записан така във всички дневници, които водехме по време на похода. Като траверсирахме склоновете на немного големите върхове Голям и Малък Бухал с едно леко ски-спускане, не след дълго колоната ни просто се изсипа в местността Корита, на която каракачани са правили големи лагери. Оттук все през хубавата Равна гора ските леко ни носеха към исторически места. Найнапред ние прекосихме местността Сръбските колиби. Тук през март на 1944 г., преселван от големи жандармерийски части, се е сражавал Габровско-Севлиевският отряд. В боя, който е продължил около 3 часа, партизаните са разгромили врага, който е дал 16 убити и тежко ранени, без нито една жертва от страна на партизаните. Сега по тези места бе тихо. Сълнцето кратко печеше и то нещеше снега. Ските ни вече се нуждаеха от вакси. В подножието на Черновръх на една широка поляна всички направихме първата си сълничева баня за 1961 година, закусихме, побихме със снежни топки, намазахме ските и отново през гората поехме към х. „Партизанска“. Гората още не бе свършила, но редееше и в единния край на голямата посребрена сякаш от сълнцето и снега Узанска поляна пред нас се мярна хижата, а пред нея въпреки деличния ден – и много посрещачи. За идването ни ги бе известила нашата „разведка“ – габровците Васил Бойконов, Тома Гагов и Косъо Иванов, димитровецът Кирил Боянов и берковчанинът Димитър Николов

Тървата слънчева баня за годината

Представителите на туристите от Габрово не и изненадаха със своята сърдечност защото гратът е едно от най-разпалените гнезда на туризма у нас. След хубавия другарски обяд можеше да бъдем малко разточителни с времето си, да по-поеем, дори за първи път да потанцуваме на широките тераси на историческата хижка. Преди това обаче домакините подробно ни запознаха и с историята на хижата, която сега достойно носи името Партизанска. След разширенията и ремонта тя е една от най-големите и най-много посещавани хижи в Стара планина. Габровските туристи са я

построили за около три години, като основния камък са сложили през 1937 година. Узанската поляна, на която е построена хижата, е записана в родната история като героично място. По време на Освободителната война по пътеката на Химитийския проход, който минава недалеч от поляната, генерал Скобелев с прекарал отряда си при много тежки условия, за да атакува турските позиции в гръб. На Узанската поляна водачът на войските българският войвода Панайот Хитов предложил да се установи бивак. По-късно, по времето на суровата борба през тежката зима на 1944 г. Габровско-Севлиевският партизански отряд напуска зимния си лагер и се установява на 4 януари в хижата „Узана“. На 6 януари в хижата партизаните от отряда полагат клетва. По-късно, през август на същата година, партизаните нападат разквартираната в хижата жандармерийска част и вземат като плячка много оръжие.

Все пак и в разточителството на време трябва да има мярка. До нас дойде вест че на Столетов връх ни очакват вече В слънчевия следобед, изпратена с много възгласи, колоната ни отделение по отделение пое към средната точка на похода ни. Нашите габровски приятели щ изненадаха именно тук -- по пътя ни към Шипченския проход. Още от поляната пред хижата и в гората, та чак до хотела на Балкантурист на пролода пътят ни бе очертан със знаменца, а начесто ни посрещала и лозунги със сърдечни слова. По тези пътешки пътища ни се сля с пътя на славната чета на Хаджи Димитър и Стефан Караджа. Мислите ни отново се връщат назад в миналото, правят сравнение между полвига на чайлдътите на освободи-

телите ни, на партизаните, вървели из тези места, и нашия тържествен ход всред заспалата зимен сън гора, обагрена от яркия паят на червените знаменца. И за кой ли път вече, откакто сме тръгнали по гръбнака на стария Балкан, историята ни демонстрира героични подвизи в борбата за свободата на нашия народ, които възпитават, вдъхват вяра, дават крила на нашата младост! Още преди да стигнем възловия в. Малуша, от който започват да се спускат ветрилоподобно няколко рида, до нас достигна бодро и възторжено туристическото „ехо-о-о-о...“. Най-нетърпеливите посрещачи, водени от стария турист Здравко Маждаков от Стара Загора, бяха поели на срещния ни път. Тук за първи път по южните скатове заедно с топлата другарска почит почувствувахме и лъха на пролетта. Тя бе стопила тук-там снеговете и млада тревица вече се зеленеше по нагизналата между скалите земя. За първи път тук свалихме ските и поехме пеша към прохода. Вече не ни изненадваха честите срещи с посрещачи от Габрово и Казанлък, Стара Загора, Шипка и Шейново. Още оттук пътьом към нас завалиха въпроси — как сме минали пътя, как е било на това място, как сме преминали онзи връх, има ли болни, изостанал ли е някой от нас, как се държи единствената жена в колоната ни — метеорологката Росица Селиктар! Слънцето клонеше вече на запад. Преди да климне, ние се озовахме над прохода, през който са минавали и траки, и римляни, и хуни, и славяни, и българи, и турци

СРЕДАТА НА ПЪТЯ НИ

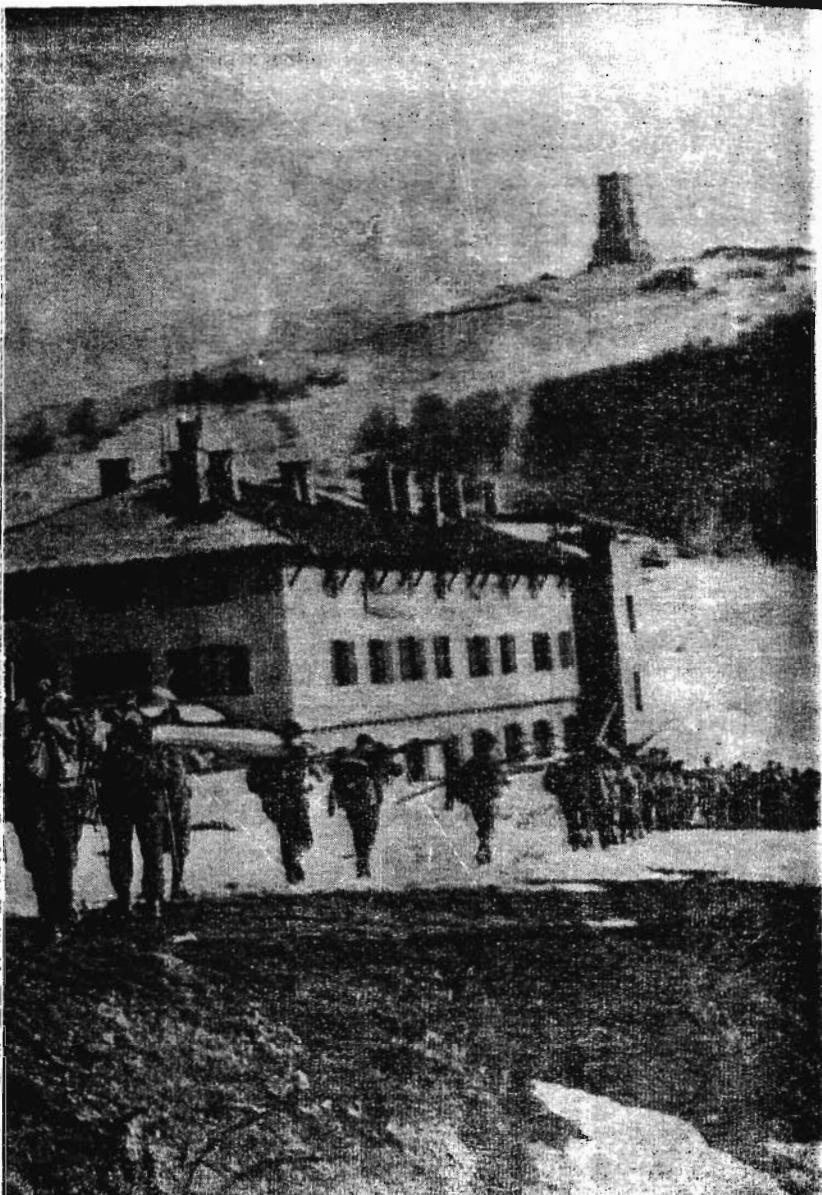
Отдолу десетки посрещачи се устремиха към нас. Ръкоплясаха ни, ръкуваха се, някои ни прегръщаха. Между посрещачите бе и другарят Георги Божков, секретар на ЦС на БТС.

Много топли и ободряващи думи ни каза той. Много снимки направиха фоторепортерите, кинооператорите, любителите фотографи.

Комфортните стаи на хотела просто ни смущаваха в първия момент. Но освежителната баня, вниманието, с което бяхме обкръжени на всяка крачка, скоро прогониха и умората, и стеснението. Тук някои щастливци получиха поща, други по телефонната жица чуха скъпи гласове на свои близки. На другарската вечеря председателят на туристическото д-во „Узана“ в Габрово Димитър Байкушев разказа спомени за дейността на партизаните от Габровско-Севлиевския отряд в този район на планината, из който ние бродихме. С много наಸърчителни думи се обърнаха към нас и представители на Стара Загора, Казанлък, селата Шипка и Шейново, а към края на вечерята пристигна и следната приветствена телеграма от председателя на ЦС на БТС другаря Райко Дамянов:

„Сънни другари,

Централният съвет на Българския туристически съюз ви поздравява най-сърдечно от името на 500 000 организирани туристи и алпинисти с успешното завършване на най-трудния етап от гигантския зимен туристически поход Ком — Емине. Вашето мъжество, упоритост, смелост и готовност да преодолявате трудностите на зимната планина се следяха с възхищение и гордост от туристи и алпинистите от цялата страна. Вие героично се

предорихте със снежните бури, виелици и мъги, защото бяхте споени от истинска дружба и любов към родината.

Зад вас са и острите зъбери на Козя стена и Купените, и бурите на Паскал и Вежен, и историческите места на Витина и Арабаконак, и покръстите с неувяхваща слава партизански пътеки, и гордият старопланински първенец Ботев връх. Зад вас са низ от изпитания, които калиха вашите сили и воля за още по-производителен труд и за отбрана на нашето мило Отечество. Вие показахте, че за гражданина на социалистическото общество няма непреодолими трудности и препятствия.

Пред вас стоят още изпитания, но отвъд тях е лазурното Черно море. Бъдете все така крепки и мъжествени, здрави и бодри, единни и сплотени, за да завършите този геройчен поход.

На добър час към нос Емине!

Председател:
Р. Дамянов

След такъв чуден ден и хубав преход, след такова затрогващо внимание и посрещане сънят се бори с нърхащата в гърдите радост и не идва много лесно.

Следният ден, 21 февруари, бе почивен ден, ден за потягане и преглед на багажа, за разглеждане на историческите чукари около Шипченския проход. Сутринта рано още сплетохме лаврови венци с клони от вечно зеления храст, които носехме още от подножието на Черновръшкото възвишение по пътя ни от х. „Мазалат“ към х. „Партизанска“, и поехме към величествения паметник костница да отдадем заслужена почит към онзи, които с цената на живота си ни осигуриха свободата. Слънцето раздразнилите облаци и весело просветна. Една

Столетов връх. Преполовили сме пътя си.

след друга се редят картините от историческите боеве, примери на свръхчовешки героизъм през онзи исторически август на 1877 година. Сякаш сега не мъгла пълзи към Орлово гнездо, а пълчищата на Сюлейман паша със своите диви викове. Слънцето пече. Жаждата мори опълченците и шепата руски богатири. Няма боеприпаси. Ръбатите камъни стават гранати. Мъртвите политат срещу настъпващия враг Пристига на помощ ген. Радецки с малко бойци. Атаките са отбити Фронтът е удържан. Войските на Сюлейман паша не могат да се притекат на помощ на войските от Северна България, на Плевенския гарнизон. Битката всъщност тук е решена в основни линии с кръвта, с живота на шипченските герои.

Тръпки полазват по телата ни... Свежите ни венци леко полягат на земята, опръскана с толкова много кръв — знак на благодарност, на признателност, на почит, на уважение, на пример за подражание.

Този ден на почивка бе означенуван и с друг един интересен и радостен за нас факт. Малко преди обяд в столовата си усмивка влезе нашият пострадал другар още при горския дом Чукава Иван Мангелов. Бързо се събрахме около него и разбрахме историята му, и кратка, и интересна, и пълна с воля и мъжество. След евакуацията му лекарският консул констатира само изпъвания на сухожилия в глезена. След два дни отокът му спада. Мангелов гори от желание да завърши похода с другарите си и сам поема към хижата Вежен. Но колоната не е минала. Чака ден-два. Другарите не идват. Няма и вест от тях. Той слиза от планината и през Левскиград се качва

на х. „Добрила“. И тук никаква следа от колоната. Нетьрпелив, без никаква вест Мангелов за трети път слиза в полите на Балкана. В Левскиград той чува съобщение на радио София за борбата на походниците с бурята около Вежен и изоставането от графика. Отново се качва на х. „Левски“ но същата вечер радиото съобщава за победата на походниците над първенеца в. Ботев. И той тръгва сам по следата на колоната чак до Столетов връх.

Всички стискаме ръката на нашия другар и на драго сърце го приемаме отново сред нас. Само лекарят прояви професионална взискателност и Мангелов трябваше да направи нов преглед в Казанлък. На следния ден Иван зае мястото си в редицата на първо отделение.

От Столетов връх ни напусна поради общо неразположение нашият русенски другар Йордан Йорданов, а поради служебни задължения до гр. Котел с нас не пътува и Росица Селиктар.

Много бързо никак си се източи този почивен ден с капризно, променливо време. Утрото на 22 февруари дойде обвito в пелената на бели мъгли. След като бяхме изминали вече 360 километра за 140 часа, изкачили 75 върха над 1200 метра и прекосили 8 прохода, пред нас стоеше още толков път. За да набавим загубеното време, до морето вече нямаше да имаме почивен ден, както предварително бе предвидено в графика. Но сега никаква невидима сила ни тласкаше напред, защото всяка нова крачка ни носеше вече по-близо и по-близо към целта на похода — нос Емине.

В ранното утро в нашите редици имаше и двама нови походници — чехословашките другари Властимиил Михаличка, 35-годишен, преподавател

по физическо възпитание в Икономическия институт в Прага, и Миколаш Башо, 31-годишен, архитект, старши асистент в Словашката висша техническа школа в Братислава.

Когато вдигнахме поглед за „довиждане“, историческите чукари около Столетов връх бяха обвiti в млечнобяла мъгла. Само паметникът на Шипка стърчеше над нея — величествен символ на българо-руската бойна дружба, на борби и геройски подвиги за най-свещеното ни право — свободата.

СИМВОЛ НА ТРИ ЕПОХИ

Замръзналият сняг по пътеката бързо ни „погна“ към Бузлуджа, към подножията на върха, записал се също така по страниците на нашата история в три основни периода. Ските бързо ни „докараха“ в подножието на в. Малка Градищица. Когато стъпихме на голото теме на върха, пред нас изправи каменно чело Бузлуджа, облято от утринното слънце, а вдясно, вляво и зад нас всичко бе потънало в бялата пяна на мъглата. Изпитвахме чувството, че сме на самотен остров в сред океана. Нашият път със своята дължина не ни дава възможност задълго да съзерцаваме тези пейзажи, пък и Бузлуджа с двете хижи в подножието си (старата и новата, която още не бе завършена) ни теглеше. Въпреки ранния час и делничния ден и тук сърдечен порив бе извел представители на казанльшките туристи, които ни посрещнаха и жадно разпитваха за пътя ни. В очите на младите грееше някакво смесено чувство на радост и на

завист. Може би някои от посрещащите ще бъдат във втория ешелон, който ще поеме по нашата дира със ски още в следващите години.

Свижнали вече на дългите и тежки преходи, двата часа път дотук не бяха похабили много сили и затова веднага всички се събрахме на терасата пред скромната паметна плоча. Три имени са записани на нея — Альоша, Енчо, Любчо, три образа на млади хора с пламенни очи ни гледат от стените на хижата. Геройската смърт ги е споделила на това историческо място през суровата зима на 1944 година пред прага на свободата. После всички заобиколихме дънера на вековния бук, край който Дядо и неговите другари през онзи августовски ден на 1891 година сложили началото на родната Комунистическа партия. Оттам право надолу в среда млада борова гора пътечката ни води до лобното място на Хаджи Димитър. Надали има другаде такъв кът в Родината ни, съbral в себе си три такива исторически места, кът тачен от цял народ! За прослава на героите, обезсмъртили името на Бузлуджа, на историческите събития районът под каменната чука на върха се превръща в национален парк. Двете хижи ще дават подслон на стотици хора, а асфалтовата магистрала бързо ще ги извежда до билото на планината.

Когато потеглихме отново на път, съпроводени около километър-два от казанльшките другари, слънцето вече грееше. Пред нас бе пътят за гара Кръстец. Ските ни трябваше да ни изведат на вечно ниските старопланински върхове Атово падало, Карабогдан, Бедек и през гористата Българка край х. „Планинец“ да прекосим втората жп линия по пътя си. Водачите на колоната съкратиха още по-

Бузлуджа. На поляната под историческия бук

вече пътя ни Следите ни останаха по склона северно от Атово падало и на Карабогдан. Често сваляхме ските на места, вече оголени от слънцето и южняка, който бе минал оттук няколко дни преди нас. Чувствахме лъха на пролетта и бързо напредвяхме. В една малка котловина върху клека на припек хапнахме сладко от обилните провизии, с които редовно ни снабдяваше нашият втори ешелон — домакините Иван Тютюнджиев и Александър Салапиев и шофьорът Александър Димитров. За първи път може би следобед не ни се ставаше. Така приятно бълбукаше рекичката, така

нежно ни приличаше слънцето. Явно бе, че силните бури, мъглите и ветровете са вече далеч зад гърбовете ни. Но и целта ни не е близка. Пак сме на път. Ските вече затъват в кишавия сняг. За някои това е добре дошло, но други, по-опитните скиори негодуват, често спират и опитват всички налични вакси.

ПЪРВА СРЕЩА С ПРОЛЕТТА

Колоната ни весело се придвижваше през младата букова гора към темето на Българка. Изведнъж първите спряха. Паднал ли беше пак някой? Избръзахме напред. Слънчев лъч бе оголил малко островче в среда снеговете. Под няколко изсъхнали клона бе подало челце дребно кокиченце. Всички се струпахме около малкото непретенциозно цветенце. Та това бе първата ни среща с пролетта. Само ден-два назад бяхме в мъглите и бурите на зимата, а сега бялото цветенце ни кимаше леко, сякаш ни поздравяваше от името на майка си — красавицата пролет. Ще рече някой толкоз внимание на едно кокиче! Но за нас тази среща бе символична. Тя бележеше нов етап в нашето пътешествие по билото на сувория Балкан. Затова всички се спряхме край цветеца, затова нито една ръка не посегна да го отскубне.

От връх Българка успяхме да се спуснем със ските докъм х. „Планинец“. И тук отведенъж затънахме в лепкава кал. Но скоро слухът ни долови локомотивна свирка и това ни ободри. На перона на Кръстец, останал като остров чист от кал, като ято пискливи птици към нас полетяха жиз-

нерадостни девойки и младежи. От всички страни върху ни полетяха поток въпроси: „Как преминахте Вежен?“, „Лесно ли беше при Баба?“, „Озори ли ви Купена?“, „Здравей бате Чоч“... Тези червеноубозести посрещащи бяха ученици и ученички от II политехническа гимназия в гр. Търново. Само преди няколко месеца, водени от своя учител Л. Войников, те бяха преминали при летни условия същия път. Те все още не бяха изживели вълненията, спомените им бяха близки и затова те така се вълнуваха, чувствуваха ни така близки, бяха се лишили от почивката си, за да дойдат от Търново дотук и ни стиснат ръцете. Освен тях тук никой друг не ни очакваше, не знаеше за нашето пристигане. Трудовото ежедневие на хората бе погълнало изцяло вниманието им. И докато те се чудеха, а ние и търновските ни млади приятели им обяснявахме целта на нашето пътуване, ръководството търсеше място за пренощуване. Най-любезни се оказаха другарите от едно трудово поделение. Само за десетина минути обширно помещение с нарове и сламеници бе освободено и скоро огромната печка се зачерви.

Осемнадесетият ден от нашия поход завърши. В дневниците той бе отбелаязан от всички с три основни факта — преминахме исторически места, срещнахме се за първи път с пролетта и от утре ни предстои вече не борба с трудни планински хребети и височини, а с километрите. Останалите ни преходи, за да бъдем в определения ден на нос Емине, надхвърлят 40 км дневно. Скоро може би ще хвърлим и ските. Някои очакват с облекчение това, а други съжаляват за верните ни ски, с който преминахме толкова километри. От гара Кръстец

започнаха да се вмъкват в разговорите ни нови нотки. Мнозина започнаха да се интересуват за пещия път — как е най-удобно и практиично да се премине, откъде могат да се набавят шървули.

Балканът не беше се предал, както предполагахме предния ден. Утрото бе намръщено, не предвещаваше нищо добро. Но това не влияеше на настроението ни. Безшумно напуснахме гара Кръстец, като се сбогувахме с трудовациите, нашите скъпи столани, и поехме право на изток през скоро залесявани склонове. Крайната цел за днешния ден бе горският дом на Елено-Твърдишкия проход, където ще ни очакват верните ни другари — снабдителите. Само до Прохода на Републиката (Хайнбоаз) ни предстояха около 6—7 часа път, но при условие, че държим вярно посоката, а оттам още 4—5 часа. Този етап беше изпитателен по два показателя за нас. Първо, как ще се справяме с продължителните преходи и ще съумеят ли водачите да трасират вярно пътя. Ръководството ни не разполагаше с добра карта. Тя беше с машаб 1:100 000, но не това бе основната беда у нея. Поважен бе фактът, че картата е издадена през 1935 година, че на нея няма нанесени не само хижите по билото на планината, но и редица други белези, по които ние трябваше да се ориентираме. Дотук вървяхме сравнително лесно, защото вододелното било на планината е ясно изразено, от една страна, и, от друга, почти всички от нас са минавали по няколко пъти дори отделни отсечки от пътя ни. Но сега планината се разлива нашироко наляво и надясно от нас. Вододелното било се губи в редица ниски била, а стотици пътеки се преплитат в места и кръстосват планината. По тези места

често срещахме ниви и обработени ливади, но времето бе такова, че по тях нямаше работни хора. По тези краища бихме почувствували най-добре другарската взаимопомощ на туристите от Търново да речем, от Елена, Трявна, ако те биха ни изпратили познавач на пътя или пък ни посочеха верни ориентирни по картата. Тревожеше ни състоянието на маркировката през огромните горски площи на Елено-Твърдишкия балкан. Най-малко един ден път ни предстоеше през сполучливо наречената Темната гора. С такива размишления и разговори се насочихме към в. Грамадлива. Ту сваляхме, ту отново слагахме ските. Скоро заваля не приятна суграшица. Зърнестият сняг се набиваше по лицата ни. Задуха и северозападният вятър. Първата почивка за този ден направихме точно под пирамидата на върха. След отдиха бързо се спуснахме през гората към прохода. Вървяхме около 5 ч и изневиделица се изсилахме в двора на две сгради, които първо ни се видяха необитаеми. Но скоро млад и пъргав мъж изскочи от една странична врата и любезно ни покани в хижата. Оказа се домакинът на х. „Грамадлива“. За нас това наистина бе щастлива случайност, защото мнозина не знаеха въобще за съществуването на тази хижа, а малцината, които бяха чували за нея, не знаеха местонахождението ѝ. Хапнахме и отпочинахме, преди да продължим. Любезният домакин ни съпроводи около час време и ни насочи по верен път. Когато прекосихме шосето на прохода на Републиката, мнозина разказваха бригадирски спомени, а други споменаха за похода на ген. Гурко през Освободителната война. Но скоро неизвестното пред нас ни завладя напълно. Спрялата

Все така напред, към морето

за около час-час и половина суграшица отново ни зашиба като с камшици. Хълм след хълм, превал след превал колоната ни върви бавно напред без сигурен път. Никакъв знак за посоката, **Ските**, обримчени на раниците ни, пречат през тесните горски пътеки и в повечето случаи вървим на една страна. Започна вече да притъмнява в този ден, в който нито веднъж не зърнахме слънчев лъч. Водачът на колоната м. с Енчо Петков извървя

много път, за да търси ориентири, но все се връща с посърнало лице. Стъмни се в сравнително гъста гора с дълбок сняг и силно наклонен терен. Спускането със ски стана опасно, а ходенето пешком много тежко. Около 18,30, 18,40 часа до нас достигнаха най-напред тъпти удари на брадва, а след това и човешки гласове. Извиkahме два-три пъти, но вятърът кой знае накъде отнасяше гласовете ни. Една след друга към отсрещния рид полетяха червени ракети. В светлината на първата видяхме колиба на секачи, огън край нея и няколко силуeta. Светлините на следващите, които падаха точно над колибата, ни накараха в това нерадостно положение да се превиваме от смях. Силуетите панически бягаха на три различни страни. Скоро слязохме край огъня им, разпалихме го, викахме, песен запяхме, но от хората ни знак, ни следа. Вятърът се запремята от дерето сувор и остър. Студенина лъхаше от бясно препускащия надолу поток. Краката ни започнаха да мръзнат, наквасени обилно през днешния ден. Беше вече към 20 часа. Имахме две възможности — или да търсим убежището на бегълците и да помолим за подслон, или да правим бивак на това усойно място. Три щурмови двойки тръгнаха по следите на забягналите стопани на колибите. След около час се прибраха м. с. Петър Златев и Димитър Николов, без положителен отговор. Малко след тях м. с. Енчо Петков и Васил Бойкинов също дойдоха без отговор. Най-сетне се прибра и третата двойка — Тома Гагов от Габрово и Лучиян Кръстев от Силистра. Те успели да открият работническото селище в местността „Сондите“ и уговорили всички въпроси около нашето пренощуване. След

около 20—25 минути, премръзнали малко, всички се събрахме в обширната работническа столова и заедно с гостоприемните домакини се посмяхме от сърце на подплашилите се от ракетите ни секачи турци.

За днес не можахме да стигнем крайната си точка. Балканът не се предаваше. Мнозина след Столетов връх се бяха отпуснали и смятаха задачата ни вече за решена, но в този ден видяха силата на другото оръжие на планината — километрите и липсата на път. Лошите обувки също си казаха думата — отново премръзнали крака и рани. Сигурно и нашите снабдители тази нощ не са спали спокойно — очаквайки ни всеки час.

На утрото мнозина от нас бяха първите клиенти на работническия магазин. В раниците си прибавихме по чифт гумени цървули. При същото време като вчерашното поехме към Елено-Твърдишкия проход. След около 3—3,30 часа на шосето съзряхме нашата „Газка“. Половин час по-късно всички бяхме в затоплената стая на горския дом. За обяд татко Тути и брат Сашко (както нежно походниците наричаха снабдителите Иван Тютюнджеев и Александър Салапиев) раздадоха нови провизии и обилно си хапнахме.

Имаше две мнения — първото бе да тръгнем веднага и да бивакуваме, където замръкнем, а второто — да починем добре и да поемем към последния връх над 1500 метра по нашия път — Чумерна, през нощта между 3 и 4 часа. Ако злосторници не бяха подплаили през 1956 година х. „Чумерна“, за нас тя би била сега прекрасно място за отпих. Ръководството се спря на втория от твата варианта, като бяхме предупредени, че

пътят ни за следния ден е един от най-продължителните. Горският надзирател отказа да ни поводи поне до там, докъдето е неговият район, защото си имал някаква работа, но все пак донякъде ни успокои с несигурния си отговор.

— А бе май, че туристи щапотиха по дърветата път, ама аз не съм минавал оттам.

Двама млади другари от Елена, представители на еленското туристическо дружество, дошли да ни кажат „добре дошли“, бяха по-сигури в това твърдение. Те поеха другарското задължение на утрото да ни съпроводят до хижа Чумерна. Така че ние получихме един извънреден почивен полуден.

Когато отворихме очи, вятърът бе измел небето и звезди се спипаха по него. Силуетите ни един по един се стопиха в мрака на гората, като предварително се сбогувахме със снабдителите и уговорихме новата среща на прохода Железни врата. Пред нас бе в. Чумерна и огромната и пълна с неизвестност Темна гора

ПО ЛАБИРИНТА НА ГОРСКИТЕ ПЪТЕКИ

Утрото ни свари на първа почивка край порутените стени на х. „Чумерна“. В гората бе тихо и приятно. Мъгли лазеха далеч под нас. Тогава, струва ми се, се родиха и афоризмите на Ганчо Кокошкарски, че „пътуваме от звезди до звезди“, че „най-добре се почива на хотел Звездобор“ и други, които той говори на своя македонски диалект и те много се понравиха на всички ни и особено на упорито заучавашите нашия език чехо-

словашки другари Вики и Мики (така те бяха прекръстени за по-лесно, пък и по-другарски бе някак). Голото теме на Чумерна ни поизпости, докато го възседнем. Но всички побързахме час по-скоро да го напуснем, защото леден вятър сковаваше потните ни тела. А казват, че от Чумерна се откривала чудна гледка на четирите посоки. Отдавна нямахме такъв удобен „плац“, какъвто ни предложи върхът по своето рамо. Но какво става? Всички пред мен като по даден знак, като подкосени се бухват на снега, щом навлязат в гората. Докато се чудех, и аз зарових глава. Но работата била в това, че снегът на голото място бе позамръзнал, а веднага в гората — много мек. Това стана повод за нови шеги, които ободряваха дори и такива „скиори“ като бай Тома Туджаров, Коста Костов и други, които по-често от всички останали изтърсвала снега от дрехите си. С хубаво спускане ни посрещна Темната гора. Очаквахме я с трепет, а тя ни прие тихо. Незабелязано ни погълна в тъмната си утроба и чак на обяд мнозина разбраха, че сме нагазили из нея. Сега погледът ни нямаше простор, но затова пък често се спираше на чудни зимни картини. Спорен остана въпросът, ние ли изненадвахме или нас ли изненадваха стада от сърни, елени и диви свини. И от другаде дойде изненадата — нашият път бе отлично маркиран. На всяко пето-шесто дърво по пътеката имаше знак. Сливенските туристи бяха извършили голяма работа, за която заслужено получиха хилядите наши благодарности.

Романтична е гората зиме, въпреки че не ухае със своите стотици билки, с цветята си, че тишината е гробна, без птичия писък. От време на вре-

ме до нас достига само острият воя на вятъра. Прискърцат стари букови стволове, по главите ни се сипе ситет сняг, но гората не пропусна този неканен гостенин до колоната ни.

В следобедните часове буките започнаха вече да редеят. Нагазихме по широк горски път. Не след дълго се отзовахме на Агликина поляна. Тази красива местност според преданията се смята за рождена майка на българското хайдутство. Местата, по които преминахме през този ден, са били най-добрият подслон за прославените български войводи Филип Тотю, Панайот Хитов, Стоян войвода, Хаджи Димитър и Стефан Караджа, преди да поведат чета през Дунава, и други техни събратя. Сега красивата поляна е занемарена и превърната във временен горски склад за дървен материал. Бледото слънце се помъчи да пробие мъглите и облаците, но това не му се удаваше. Въпреки това снегът се топеше и преди още да стъпим на шосето на прохода, трябваше да свалим ските, които и този ден вярно ни служиха. Вече беше ясно за всички, че задачата за този ден с изпълнена, че ще бъдем, преди да мръкне, на определения бивак, че Темната гора напразно ни плашише в предните дни. През почивката мнозина набраха китки кокичета. По пътя ни настигаха и надминаваха камиони и учудени очи се впиваха в дългата ни пъстра колона. В далечината на един завой се мярна луксозен автобус. Усмихнати хора заприлкаха насреща ни. Посрещащи от Сливен. Те учтиво ни предложиха уютния рейс, за да преминем останалите два-три километра, без да се съобразяват, че с това ще ни засегнат. На поканата им нито един не се отзова. И така заедно с

тях във весел разговор скоро стигнахме до бивака. Последваха кратки приветствени слова и една вест, която изтръгна гръмко „ура“ от всички ни. На секретаря на похода, пловдивския адвокат Васил Стойчев, известяваха с телеграма, че през изтеклата нощ му се е родил син. Вечерта премина в „размишления“ за отговор на телеграмата и предложения за името на сина.

ЗА ТУРИЗМА НЯМА ВЪЗРАСТИ

Около 500—520 km бяха ни носили ските. На утрото ние се разделихме с тях. Верните ни спътници потънаха в колата на Сашко, а ние закрачихме към историческото градче Котел. Напуснахме вече средния дял на Стара планина и поехме по раменете на широко разлялата се Източна Стара планина. Оттук Балканът се раздвоjava на две основни била, наречени: северното — Котленска планина, а южното — Сливенска планина. Към крайната ни цел ни водеше сигурен ориентир — в. Разбойна, който като конус се изправяше далеч пред нас. Вдясно, в синевата изправяше стан най-високият връх на този дял на планината — Българка. Под него някъде са чудните Сини камъни, за които подробно разказахме на чехословашките си другари. Мнозина вече опитаха „рахатлька“ на цървулите, а неверните продължаваха да тъпчат с тежките скиорски обувки.

Двадесет и два дни вече пътят ни води все по вододелното било на най-дългата наша планина. Двадесет и два дни старата туристическа максима, че за туризма няма възраст, бе поставена на из-

питание. Че е вярна, потвърждаваше фактът, че рамо до рамо през тези дни крачеха дърводелският работник от софийското село Бояна 19-годишният Станимир Карпузов и 49-годишният пловдивски текстилец Тома Туджаров.

Следобед стъпнцето ни понапече добре. Затова се спуснахме ниско и без да качваме в. Разбойна, тръгнахме с водите на р. Котлешница. Днес е неделя. Една седмица бе изминалата от предната неделя, когато напуснахме Ботев връх. Неусетно краката и ските ни бяха ни донесли вече пред вратите на стария Котел.

Това бе първият и единствен град по нашия маршрут. Стегнати, в колона по отделения, с планинска песен преминахме по улиците на града. Сякаш не бяхме извървяли този ден 35 — 40 километра път, а току-що слизаме от автобус, така бодро крачим под тежките раници и пеем край шпалари от посрещащи. На площада плътно мнозинство ни посрещна с ръкоплясания.

Тихото балканско градче е записало името си в историята на нашето Възраждане. Тук са родени и израсли плеяда възрожденци и революционери: Софрони Врачански, Георги Раковски, д-р Петър Берон, капитан Георги Мамарчев, Неофит Бозвели. . Цял народ тачи тяхното дело.

Тази вечер татко Тути и брат Сашо отново ни предложиха уюта на градския хотел и всеки получи правото на баня. Подложихме главите си и на майсторската бръснарска ръка. Хубавата вечеря с много гости бе приятна изненада за нас най-вече с оригиналния подарък на Котленското държавно земеделско стопанство — един 40-килограмов жив овен.

На следния ден ние трябваше да прегазим Върбишката планина от Котел до кота 1008 на Върбишкия проход, неговата най-висока точка. Лекият път от предния ден породи у мнозина леношт. Колоната ни се порази са. Вдясно от скалите на Злостен, един интересен и малко известен туристически и алпийски обект, попаднахме в кишав сняг. Краката ни се намокриха и в лутането за намиране на „сух“ път се разделихме на няколко групички. След повече от час, доста заморени от излишно ходене (може би първото по целия маршрут дотук), отново се събрахме на в. Караборун. Оттук се открива широка гледка на север към потъналото доскоро в забвение Герлово. Утрото бе посипало със скреж голите клони на дърветата и те приличаха на красиви новогодишни елхи. След повече от 11 часа пътуване ние стъпихме на около 700—750 метра по насевер от кота 1008. Оттам с камион се спуснахме на Върбишките ханчета, отстоящи на около 11—12 км от котата. В наша чест само ден-два преди това в близкото село Върбица било основано туристическо дружество. Сега неговите членове бяха излезли масово на ханчетата, за да се срещнат с нас. Заедно пяхме много песни, играхме хоро, танцувахме. В това време котленският овен се превръщаше във вкусна гозба. На вечерята председателят на върбишкото туристическо дружество бай Георги Зидаров бе откровен да признае: „Чакахме ви, другари, за да ви помогнем, защото смятахме, че сте изтощени, наранени, посърнали след толков дни път из планината, след борбата ви с бури и стихии. А като ви гледам сега как се веселите, как танцувате, как ядете с прекрасен апетит, какви сте здрави и из-

печени от слънцето и ветровете, то ние пред вас сме като болници, а вие струва ми се, ще ни повлечете с гърдите си..."

В последния ден на месец февруари имахме за задача да преминем за 9—10 часа от Върбишкия до Ришкий проход. Пътят ни бе хубав. Минавахме през редки, в повечето случаи разредени от брадвата на секачите гори. Превалахме сравнително ниски ридове. След около 3 — 3,30 часа горският път ни изведе край бараките на горското стопанство Елешница. Седнахме да починем. Поинтересувахме се от пътя напред. Горският надзирател, който ни съпроводи дотук, доведе при нас нисък, плещест мъжага.

— Ако сте готови, да тръгваме? — рече той. — Аз мога да ви преведа по най-краткия път.

От това по-хубаво за нас нямаше. Съгласихме се с охота. И заприка Васил Митев с едра крачка пред нас, наметнал само антерия през рамо, заповира се като вълк из гората, къде по път, къде без път, пресичаше пътеки и долини, а ние с тежки раници на гърбовете все по петите му. Този мълчалив „дубой“ продължи до към обяд. По едно време Васил се поспря, изтри с едрата си длани оросеното си чело, па рече:

— Мъжаги сте, бреи! Изпотихте ме.

Още преди залез бяхме на бивака си, подгответи от Тютюнджеев и Салипиев в една барака на пионерския летен лагер. Тази вечер (за първи път откакто ги понесохме на смени на гърбовете си още от Столетов връх) алуминиевите тенджери свършиха най-много работа. Накладохме буен огън и песни попяхме... Спомените ме върнаха в детските години в дните на бригадирското движение,

към незабравимите лагерни огньове. Късно всички заспахме с мисълта за оставащите последни три дни. Ще успеем ли да преодолеем многото километри по насечената планинска местност?

На 1 март пътят ни водеше към Камчийския пролом, по който се вие и жп линията Синдел — Подъяновград. Определено е да почуваме в с. Дъскотна. Но ранина при нас дойде слабичък мъж с рядка брадица. Сашо Салапиев ни го препоръча за водач. Но ние ногледнахме с недоверие към човека. Тогава „брат Сашо“ реши да „ловърви малко“ с нас един вид като гарант и да държи под око „водача“. Сега просто ми е неудобно да пиша така за човека. Защото той наистина ни преведе по права, едва ли не въздушна линия и ние вместо следобед към 15,30 — 16 часа се озовахме край малката гара Дъскотна преди 13 часа. Името на този водач по негова молба няма да споменавам, защото по това време се празнуващо байрамът, а той си похална здраво с нас.

ПЪРВИ ПРИВЕТ ОТ МОРЕТО

И в Дъскотна ни очакваха с нетърпение. В новопостроения физкултурен дом се състоя кратко но вълнуващо тържество. Местните жители чрез пионерчетата ни приветствуваха сърдечно и ни поднесоха хубави подаръци. Понеже селото е на границата и на Бургаски, и на Варненски окръг, пратеници на организирани туристи от тези окръзи ни пожелаха щастлив път по Черноморието, чийто ласкав дъх вече усещахме. След тържеството кооператорите от Дъскотна ни поканиха на та-

къв пищен обяд, на какъвто не помия дали друг път съм присъствувал. Целият следобед и вечерта гостувахме на любезните дъскотчани, чиято гостоприемност никога няма да забравя. А нашият добър приятел Мики (Миколаш Башо) сигурно ще може да прожектира цял късометражен филм за това село, толкова усърден бе в своя фотолюбителски спорт.

До морето оставаха около 100—105 км. Това разстояние трябваше да преминем вместо за три за два дни, за да изгълним дадения обет. Всички горяхме от желанието на 3 март — в деня на годишнината на освобождението ни от братята руси — да бъдем на нос Емине Нантина сега ги нямаше високите върхове и дълбоките снегове, но лепкавата кал, десетките била и възвищения, лабиринтът от стотици преплитани се неизвестни пътеки не бяха по-малка пречка. Но всички разчитахме на волята си, на опита на ръководството да намери най-краткия и верен път.

Какъв каприз ще ни донесе предпоследният ден — 2 март, незнаехме, когато поехме. С нас тръгна да ни съпроводи донякъде горският надзирател от с. Дъскотна, Иванчо. Разговорлив, той скоро се вплете в нишката на нашите разговори и ха дотук ха дотам, та с нас цели 55 — 56 километра чак до с. Козично (Еркеч). Този ден вървяхме най-много, но умора не почувствувахме. Бяхме навикнали вече. Пък и близкият край, казаната дума даваха сили. Пресичахме една след друга турски махали, които дори и на картата ги няма. Край едно от най-големите села в този край — Топчийско, свърнахме в усойно дере. И днес по тези краища с възторг разказват за подвигите

на партизаните от отряда „Народен юмрук“, наречен по-късно „Васил Левски“, воден от поморийските учители Николай и Яна Лъскови. Шепата смели народни синове, приковавали със своите акции из Източна Стара планина и по крайбрежисто селите на няколко гарнизона. След едно тежко сражение край с. Голица отрядът е разкъсан. Николай Лъсков е ранен тежко. Заедно с няколко другари той се прикрива из овчарски кошари по планината. Но няколко дни след сражението се намерил предател и за няколко сребърника предал човека, който само преди година му помогал в работата, давал му пари, за да изхрани децата си. Жандармеристите измъчвали и убили храбрия народен партизанин в с. Козично. Другарката му, Яна, скрита, наблюдавала зверствата. Но само след няколко дни и тя била заловена. Заедно с други пленени партизани дни наред била мъчена. Но всички те удържали клетвата, не издали другарите си и ятаците. Озверени, жандармеристите ги извели край тази урва и ги избили. Но от кървавата вакханалия една партизанка успява да избяга в мрака, за да има сега жив свидетел на героичната смърт на 22 партизани. Скромен паметник е издигнат на мястото на разстрела на партизаните от отряда. Минута мълчание за почит към героите и... пак сме на път.

Всички се стремят да бъдат напред, да бъдат от първите, които ще зърнат блясналата повърхност на морето. Около Павел Цанев от Русе и Димитър Николов от Берковица, които са участвували в летен поход от Ком до Емине, се сбират повечко хора, а те се стремят да си припомнят точно откъде за първи път се вижда морската шир.

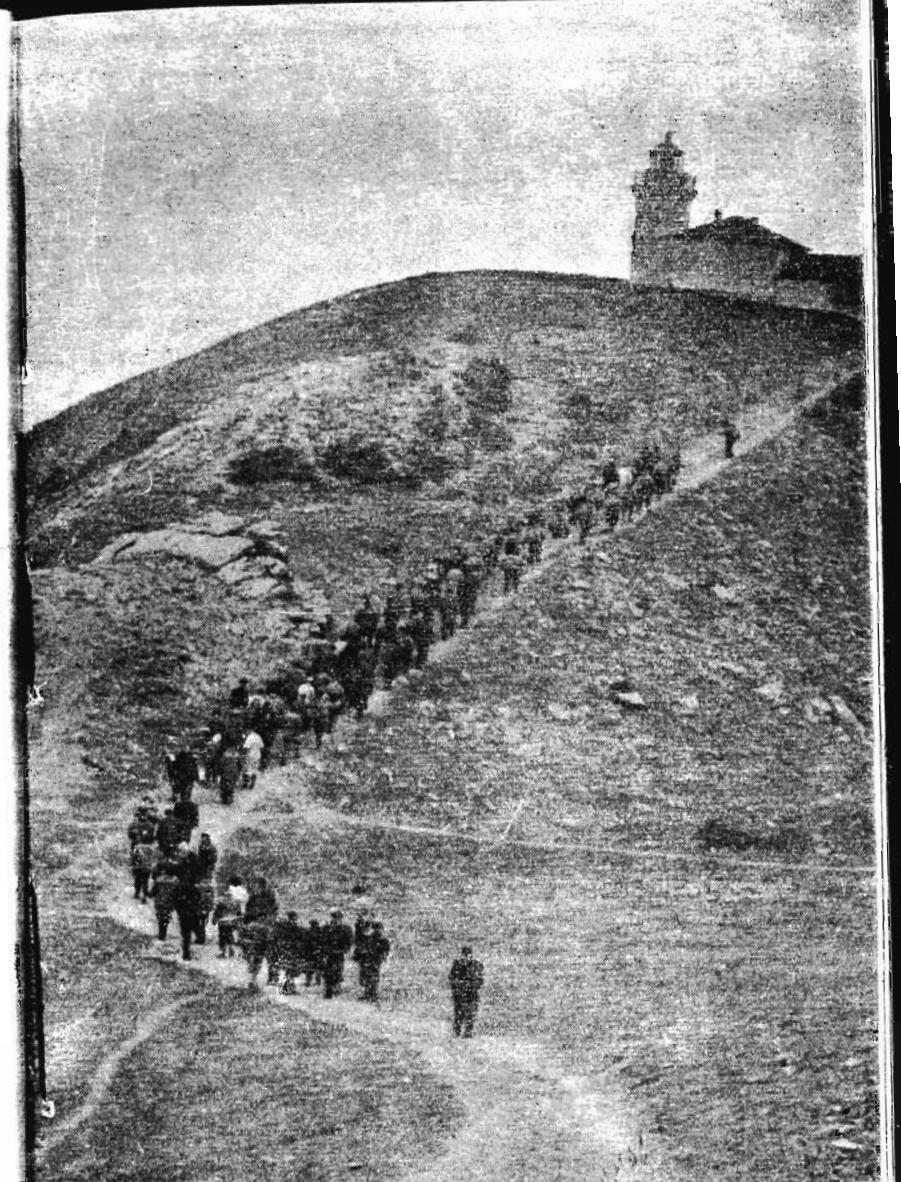
-- Морето.

Един миг след този вик всички от разтегнатата колона се сбираат под чудните каменни огромни гъби, извяни като от скулптор, край запустялото, изселено вече с Доброван. Далеч на изток слънчеви лъчи се пречупваха и отразяваха гладката морска шир и врязания в нея несебърски полу остров. Въздишка на облекчение се изтръгва от гърдите ни и спонтанно „ура“ излетя в простора Най-старателният записвач на дневник Вики (Владимир Михаличка) веднага вписа в тетрадката си. „Днес, 2 март 1961 година, след като премина по билото на Стара планина от западната българска граница, колоната на походниците около 17 часа съзря в далечината морето край красивия Несебър...“

Според графика на това място трябваше да правим бивак. Останалата част от пътя се предвиждаше да вземем за два дни. Но ние бяхме приели нов график. След кратка почивка поехме вече наляво към с. Козичино. Преди да мръкне, след 56-километров маршрут се установихме на бивак в селското училище. Пред последния щурм всички, макар и възбудени и неспокойни, бързо заспахме.

С изгрева в колона по отделения и с песен напускаме последния си попътен бивак на път за крайната цел — нос Емине. Остават ни още около 35 — 40 километра. Времето обещава да бъде хубаво. Колко трудно е да се опише онова чувство на удовлетворение, което вече завладяваше всички ни от факта, че ще удържим на думата си. Още преди обяд преминахме с. Плазовец и през Пл-

Последни метри

шиви рид излязохме на асфалтовата магистрала Варна — Бургас. Около горския дом си позволихме едночасова почивка с добър обяд. После поехме по посока на Бургас и след около 3 километра свихме отново вляво, вече по гребена на последните склонове на Балкана, наречени Емонска планина. Преди да поемем отново по планинските пътеки, ни посрещна голям автобус. Отвътре възбудено ни ръкомахаха. След няколко метра колата спира и на пътя се изсипват наши бургаски другари, дошли да ни приветствуват за голямата победа. Оттук нататък те продължиха с нас. Малко преди да изкачим последния старопланински в. Св. Илия (висок само 326 м), към нас отправят възгласи пристигащите с автобуси и камиони туристи от Варна, Провадия, Поморие, Несебър... В краката ни е с. Емона, а на хвърлей място от него се е кротнало морето. Групата ни, вече значително набърнала с присъединилите се посрещачи, бързо премина малкото селце. Никой не се сеша да остави тежката раница, всеки бърза. Отляво и отвесно морето с лек шум облива крайбрежните скали. В тези последни минути нашият устрем напред, към целта, към морето е сякаш най-буен. Гледам другарите си и ми се струва, че вече никаква сила не е в състояние да спре който и да е от тях да премине тези последни километър и половина — два. От фара весело ни махат моряци и другари. Бързо ни задминава и нашата „Газка“. Остават метри до морската шир и Балканът опитва и последното си оръжение срещу нас — дъжда. Но това не е вече пречка. Ние продължаваме и заливаме като планински поток малката площадка на нос Емине пред фара.

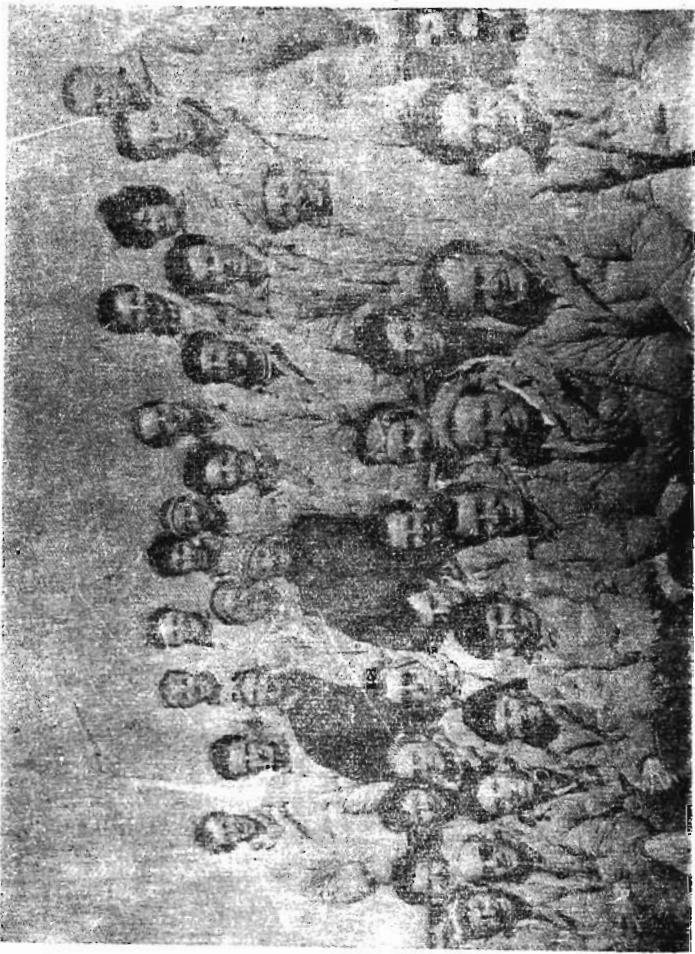
ЧЕРНО МОРЕ. ПРИЕМИ ПОЗДРАВИТЕ НА СНЕЖНИЯ КОМ.

Много думи не са необходими в този момент. Лицата ни сияят. Главният ръководител на похода м. с. Петър Златев поздравява ком-еминци с успешното първо зимно преминаване на Балкана от единия до другия му край. После по едно мъжко ръкостискане и по една братска целувка запечатват в спомените ни тази победа над суровата планина. А след това поздрави, кокичета, подаръци и снимки, снимки, снимки, които ще останат като реликви в нашите албуми.

В определения предварително ден — 3 март — 35 мъже и една жена преминаха Балкана и поднесоха на II конгрес на своя любим Български туристически съюз скъп дар — скъпа победа. За 28 дни, през които е вървяно общо 248 часа, са преминати около 720 км. Преодолени са 21 върха, високи над 2000 метра, прекосени са 21 прохода и 3 жп линии. Осъществени са 14 416 метра изкачвания и 14 876 метра слизания, извършена е огромна агитационно-пропагандна работа.

Малкото емонско училище ни подслони за нашата последна нощ в диплите на планината. На следния ден, след като разгледахме курорта „Сънчев бряг“ и старинния Несебър, ние бяхме сърдечно посрещнати в Бургас на общоградски митинг.

Вечерта на тържествено събрание подпредседателят на ЦС на БТС Никола Спасов, като благодари от името на всички организирани туристи за величествения подвиг на първите дръзни на прекосият целия Балкан зиме, прочете решението на ЦС на БТС, с което за проявени изключителни

Щастливи

организаторски качества и мъжество удостоява със званието „Отличник на БТС“ ръководителите на похода м. с. Петър Златев, м. с. Енчо Петков, Милко Чернев, Косю Иванов и Васил Стойчев, отдельонните инструктори Васил Бойкинов и Георги Ванглерски и походниците Тома Гагов, Кирил Боянов и Тодор Иванов. С „Почетна грамота на БТС“ — д-р Георги Илчев (който за всеобща радост остана 28 дни без пациенти), Любчо Томов, Павел Цанев, Йончо Йончев, Ганчо Кокошарски, Теню Тенев, Енгени Христов, Симеон Добрев, Илия Александров, Димитър Николов, Георги Кире, Станимир Карпузов и двама снабдители Иван Тютюнджеев и Александър Салапиев. Всички останали участници се награждават със специални значки и възпоменателни флагчета.

* * *

Последна нош заедно! Нима остана през тези дни и нощи нещо недоизказано между нас? Нима така лесно се разделят другари, преминали през тежката борба с природните стихии! Това бе ноц, в която малцина спаха. На утрото всички се сбогувахме с морето и влаковете ни понесоха към водните градове, към нашите близки, които все още не бяха ни поздравили, не бяха ни прегърнали топло и радостно...

Един героичен поход, най-големият при зимни условия провеждан досега у нас, премина в славния летопис на нашето планинарство.

СЪДЪРЖАНИЕ

	Стр.
Съвсем малко история	5
Начало на дневника	9
Първа нощ под звездите	16
„Волята ни не е сломена“	21
Вместо за един след четири дни	29
На първенеца	34
Средата на пътя ни	45
Символ на три епохи	50
Първа среща с пролетта	53
По лабиринта на горските пътеки	60
За туризма няма възрасти	63
Първи привети от морето	67
Черно море, приеми поздравите на снежния Ком	73